

AD

50. sz.
IRODALMI
MŰVÉSZETI
TÁRSADALMI
FOLYÓIRAT

5

1957

Május

XXI. évfolyam

I.

A költőt saját korszaka állítja helyére és a költő magával viszi mindig műveiben egész korszakát. Ez természetes kölcsönhatás. Az a mandátumlevél azonban, amelyet a poéta kezdetől a zsebében érez (saját calaphaktori ki-nevezése, szószólói megbízatása) alapjában nincs meg, fikció csupán — a te-hetségteleneknél önámító hamisítvány — hiszen költőnek nem választanak meg senkit... és százak, ezek mégis költőt választanak mindennap.

Valahol megkezdődik a dolog, talán ott hogy „nem lángból füstöt, hanem füstből hozni ki lángot”; ott ahol a költő megbirkózik... nem az érzéssel, hanem a kifejezéssel. Most, hogy megkísérlem kibogozni egy költő harminc alkotó-évét, természetesen semmit sem tudok első verséről és... első benyomulásáról — személyesen vagy írásban — valamelyik szerkesztőségbe; az első kipirult odaállásról valakik elé, hogy versét, írását elmondja, felolvassa. Minderről semmit sem tudok s ő maga sem emlékszik talán. Saját korszaka állította helyére harminc év előtt (időpont? talán a költő maga sem tudja) és azóta mindig hozza magával saját korszakát.

A valóság Laták István körül az — mert róla írok — hogy harminc év telt el, amióta „megjelenik”. Vannak írók, akiknek alkotói élete egybe-mosódik, akiknél a fejlődés belső törvényekből adódik, vannak azonban olyanok, akiknél — mint a kiállításán a jelzőtáblára — döntő mondatokat írha-tunt fel. Egy ilyen döntő mondatot önmagáról maga Laták írt le:

„... szótlanok megnyíló szája voltam”

S most egyszerre végzetesen érzem a kort, melyben láthatatlan man-dátumlevelét ez a költő megszerezte. Közhely lenne így leírni „az elnyomot-tak és szegények mellett”; közhely lenne, ha igazság is. Ő szebben mondta el, a költő, hogy kinek ír és miért.

Ezeket az éveket
 Át kellett élnem
 Ezeket a könnyeket
 El kellett sírnom.
 Bajokat s érzelmeket
 Osztottak velem
 Akiknek e verseket
 Régóta írom...

A költő láthatatlan mandátumlevele — valamint az, hogy költővé vá-lasztották százan és ezren — a huszas évek végéről datálódik.

Ha naplót vezettem volna életemről, abban ezt a bejegyzést olvashatnám „1928. október. Ma megjelent a szerkesztőségben nálunk Laták István. A DÚH című novelláskönyvét szedik odakint a nyomdában (már van egy verseskönyve, KOLDUSLÁZAK, az idén jelent meg). Csodálatos ember. Fiatal, kerekarcu, van benne valami paraszti életerő, pedig munkásfiú. Vagy alkalmazott az apja? Nem tudom. Csak azt tudom, hogy könnyen jön-megy ... kis görbebotját a hóna alá kapja ... eltűnik és valahonnan a Tisza-mentéről jön tőle levelezőlap. Maga árulja könyveit, azt írja, hogy kellemetlenségei voltak (Kommunista?). Elhatároztam, hogy novelláimat én is kiadom”.

Ezt írtam volna a naplómbe akkor Zentán, 1928-ban. Ha akkor mellettem marad, akkor talán én ... de hagyjuk, most már mindegy. Eltűnt és akkortól már megint csak versek és írások nyomán követhetem jóideig továbbbi sorsát, harminc esztendejét.

A január hatodiki diktatura ezerkilencszázhuszonkilencben belefojtotta a szót a toll embereibe. Valami erjed, rettegés mindenfelé. A fiatalok sorsa bizonytalan, nem csodálatos hát a költőben az ilyen kép:

... *Mig én lógok az ifju bizonytalanság bitófáján
Mint széllal himbált akasztott*

Átvette a szót lassan a haladók között egy új költőgeneráció — csupa vajdasági fiú — s ezek a sorok között odakiáltanak, odamondogatnak a hatalomnak (Addig a Bácsmezei Napló emigránsai között volt főleg baloldali árnyalat). Laták neve mind sürűbben feltűnik.

*Elég a szélből, a dérből, a télből
A számolatlan sok félebedéből.*

... *elkerült már egészen
A szikrányi öröm
Holnap összeszedem
Az örök tél minden átkát
S a december, január
Február urait mind összetöröm!*

Ezek a baloldali felzárkózás, a munkanélküliség éveit. Latákkal ez a költőgeneráció zsebében érzi — megírva és készen — a korszak mandátumlevelét: csak előre, ez áll rajta. A lapokban a polgári sajtóban bunkolt támadások az „istenetlenek” és „zavarosfejűek” ellen. Laták hangja ebben a korszakban:

*Szabadon futottál, magadnak futottál s most oldalad
Véresre marja a szolgaság háma, az istráng.
S azt mondja istened: a dohos, szentelt ostya jobb étel
Mint a medve talpa s a pataki pisztráng.
S azt tanítani a nyakadba ültetett
Pápát, lámát, rabbit, varázslót, szentbotos ispánt.*

A kör lassan összezárul. A front felzárkózik, a HID-csoport már őrhelyén áll! Latáknál? A mlakai városrész Szabadkán, fizikai munka „zúgipar” ... versek a HID-ban, munkásszínjátszás... és agitáció, harci szervezkedés.

*Inség kutyája szűköl a vizenyőkön
Meghaltak már mind a szép, nyári dalok.
Ahol vicsgorgó farkasként tengődöm
Itt már nem lehel a jószág illatot.*

aj, hangoosan dörömböl a nyomor onnan a Mlaka felől — és mindenfelől a külvárosokból. A költő most a nyomor riportere. Nála senki hitelesebb és marcosabb képeket nem küld — versben és prózában — ezekről a tájakról.

1937-ben jelenik meg a KÜLVÁROS. Versek, talán a legkülönbekek Laták művészetében. Láthatatlan öltésekkel szövi bele a dühöt, a lázadást, a külvárost az ábrázolt tájba. A tájba, amelyet ellepett a sár, a salak, a por — a józsefattilai guano — s Laták vádoló, számonkérő hangon csatározzik az „én” és a „közösség” kettős húrján, hogy végül megteremtse saját ars poetikáját:

*Én nem sírhatok többé magamnak
Nem szerethetek többé gondtalan*

*Nékem végtelen nótát dalolt
Egyről, csak egyről mindig az életem:
Hogy az igazságtalanság torkának rontsak,
Ezt parancsolta inség és értelem.*

Ő kicsoda évek. A barna rém lépked és dobol — jön feltartóztatlanul. De ők optimisták — Latákkék — hisznek.

*Én csak halkán szólok, ha szólít a földolog
S mégis messzehangzón dalolok, dúdolok...
Néha messze ér el az is a nagy úton
Aki távolbalát és olykor andalog.*

Aztán 1941:

*A földön a halál silbakol
Az égen csillag remeg.
Bánat könnyeit hallatják
Vénre, vakra sírt szemek.*

És akasztanak! Vers a sötétség éveiből:

*Az ablak előtt a villanypóznákon
Szinte sírnak a táviróhuzalok
Jajgatnak a drótok a szélben, mintha
Rajtuk üzenne sok-sok halott*

*Hiába markolsz a gyáva sötétbe
Az eltűnt kedvesek vissza nem térnek.
Sírnak, sírnak a táviróhuzalok
És csak fúrja az ablakát a féreg...*

(1942)

II.

A költő magával viszi műveiben egész korszakát.

A felszabadulás az újságírásban és a színház körül egész csomó űrhelyt állítja Laták Istvánt... de mi csak költői, írói éveit követjük.

1945 januárjában írta ezeket a sorokat:

*Riadtam, tudatlan topognak szertesztét
S ügyetlen tárja ki mind a dolgos kezét.
E nép negyvennyolc óta nem élt szabadon!
Nehezen kél fásult szívében a vigalom,
Tétova: nem vádol, nem kér és nem tervez
Lassan eszmél fel, hogy szabadsághoz ért.*

Itt kell talpraállni a testvérepekkel
S építeni, jó vajdasági magyarok!

„Értsük meg — írtam egyszer erről a versről — a költő nem azokhoz szólt, akik világosan felismerve az új világot, egész érzelmükkel és értelmükkel csatlakoztak ahhoz; nem a Petőfi brigádban vérüket hullató fiatalokhoz; szólt ez a vers, hanem a helybentopogókhoz, a nehezen ébredőkhez, akik lelkületben, lendületben, észhezértésben elmaradtak az élenjárók mögött — mi tudjuk, hogy mennyien voltak, azt is tudjuk, nemcsak az ő hibájuk volt mindez. Igen, ezeket a tömegeket kellett izzásbahozni, ezeknek kellett a szocializmusról beszélni”.

Aki Laták István költői, írói pályafutásának harminc évét felméri — prózában is hasonló volt az útja írásainak áramlása tekintetében — ebben a második szakaszban, a lázadás kora után a tanítás és helytállás korszakát találja. Talán merev volt 1948-ig ez a hang — a többieké is az volt a felszabadulás után — s az irodalmi ítélőszék maga sem büntetlenül mondta ki ítéletét a második írókongresszuson, Zágrebben. A harminc évbe ez a korszak éppen úgy beletartozik — a harcnak éppen úgy velejárója volt — mint az első évtizedé, amikor Laták István a legolvasottabb és legnépszerűbb „munkásíró” (ezek is a korszakok szerint átértékelt fogalmak, de a maguk korában jelentőségük, minőségük és fényük volt) és soha ez a korszak, amelyet Laták akkortájt megelevenített, nem maradt volna úgy ránk és olyannak mint éppen Laták költészetében. Ő hozta elő a minőségi másodrendűségéből azt a poézist, amely eszmei és világnézeti tekintetben joggal követelt primátust; a helyzet tudatosítást ő tudta a háború előtti korszakban leginkább életté és művészetté átömleszteni.

III.

A világot a költőnek újból és mindennap össze kell rakni a saját szívében. Költőnk felett tehát nem lehet megállítani az órát, sem 1941 előestéjén, sem később — amíg csak ír és hat. Érdekesekek most az útkeresések és vívódások nála — önmagának kifejezése — hogyan látja másként és megint másként saját szerepének alakulását; a várostromló katonából — epikai szélességgel — várvédő lett, ez volt a korszak 1948-ig. Ezen a társadalmi helytálláson túl később (mintha a tábor tüzek visszaemlékezéseinek fénye világítana melléje) egyre inkább önmagát keresi. Ott találjuk gubbasztva egy újesztendő előestéjén:

*Itt maradtam szótalan
A jövőnek ért magul,
Az új év is így köszönt
Könyv fölött és józanul.*

z is csak hangulat azonban, átmenet még ebben a hangulatilag mélypontú ersében is hiszen

... büszke jövőt tanul

világot és az életet a szívben újból átélni, ez olyan varázslatos költői fey-
er, odébb is csábítja hamar egyhelybentopogásából; mintha most arccal a
ljes és igazi, bővérű élet felé fordulna. Gazdag tematikája ez a költészet
- ha csak a címeken futunk végig, már megállapíthatjuk: országjárás, vá-
sjárás, piacjárás... eljut a költő az embert keresve egész a sportpályáig
Éz a bőválasztéku témakör prózai írásaiban is a minden iránt való érdek-
dése mellett tesz tanúságot). Sokszor cserél hangot, ez is az örök útkeresés
zönyítéka és milyen elevenek azok a kicsi donkiohi akcentusai!

*Csattogó ütemben
Csapjad a baltádat
Költőtárs, mert hír
Dicstelen rádszárad.*

*Zsongó mértéken ülj
Sziszegve, szorongva
Csintalan rímcsikón
Rugtass a habokba.*

*A holdkaréj csúcán
Lebegjél lobogva
Nem való vagy komám
Ünnepi dologra!*

Szó sincs róla tehát, hogy a költő virágbenedeki magányt keresne; egész
lkével benne van a mában s az emlékkereső utain is, szülőföldjén és régi
ázrosokban újból átforrósított májusokat talál.

*Virágok közé futkosva hágunk,
Most otthon hagyjuk nehézkes vágyunk
Hétköznapok és kicsinyes gondok? —
eldobjuk mint a fületlen gombot*

z azonban csak leírás lenne, ha nem járma együtt a vággyal, hogy a költő
meg is fejtse a dolgokat (Az „Öröms élet” c. versében).

*Miénk a kacagás meg az üdvösség
Vidám parancsod cselekvésre int
Rózsás máglyádat lázasan köszöntsék
A ragyogó tavaszban hívetnk*

*Parancsod szeretni, sohasem félni
Hősök tetteit neveli lázad,
Fájdalmon túlhág ki titkodat érti
S meseszóval épít virágházat.*

Én a költő érdekesen felvillanó képeiben még pasztellszínek után is kutattam és látszólag egénytelenül tovasuhanó sorokban láttam meg — sokszor — a művészt. Egy tengeri csónakútról kelt ceruzavonás például:

*A közel elveszett
Összetört a messze
Nincs nyugvó pillanat
Hogy partra eressze...*

A parttalanság pompás rajza ez. Vágy egyetlen vonás csak:

Kölyökszél játszik a zörgő eresszel

hangos, de meggyőző, szinte érzem ebben a pillanatban (ahogy ezeket a sorokat írom szél rázza az ablakot) szinte érzem a kép kézzelfoghatóságát. S hog-
arrébb pillantok, a kép ez lehet:

Kémények vak füstje összetűz

Nádtetőt fenyeget pernyetűz.

Mondom, verseit nemcsak összefüggésükben, hanem hangulatképekre bontva is próbáltam felidézni. S mögöttük az újabb és legújabb Latákat megrajzolni.

Érdekes megfigyelni Latáknál, hogy valahányszor többek és a közössé-
felé fordul, hogy átmelegszik a hangja! Ha önmagát adja viszont, apró per-
metjét hullatja sokszor a könnyecseppnek. Egyik legszebb versének tartom
ebben a csoportban az „Erjedés”-t.

*Én cérnára húztam fel a négylevelű lóherét
S füzérről árultam a jószerencsét
Míg a magam rongyos vágyai
Kopottülepű nadrágban táncoltak
A vándormadarak lakodalmán.
Tekintsetek szabályokba vágott tincseimre
Nem hiszek már balgán
A játékonyság tündérében
Mert ezerszer édes szőlőtermését
A késő szüretnek
Keserű erjedés emésztette
S drága mustok aranylevét
Ellepték fázó katicabogarak.*

Három évtized gazdag terméséből költői arcelet próbáltam megformálni — szubjektív igényekkel önmagam felé.

Szubjektivitással, hiszen erősen érzem, hogy „átéltük együtt azokat a éveket”, azokat át kellett élni és azt is érzem, hogy azok közül vagyok, akik nek ő a verseit „régóta írja”.

AZ EGYETLEN ÉRDEMES ÉLETŰT MENTÉN

Szerény, de bátor költőcsalán
Voltam az egyetlen érdemes
Életűt mentén,
Mégis beh sokszor belém csapott
A hatalmasok villámos haragja.
Pedig azt az utat,
Melyet lándzsásan én vigyáztam
Akaratlan megtalálta
A játékos ösztönű,
Egészséges gyermek.
S a tisztult agyú férfi pedig
Rettenthetetlen csak azt követte,
Mert nyilegyenesen
Vezetett a legszebb hajnalok
Álmaiból alkotott
Igaz világ felé...

EZER BUKFENCET IS

Én majd mindig
halálosan józan voltam.
S a mámorok
Rózsaszín ködén át
Ritkán néztem
A százlábú óriásokra.
Csak úsztam, úsztam
A fagyos tündökletekben,
Mint egy jéghegyre
Kitett őrszem.

S ha sirtam néha,
 Kristályos pelyhek hulldogáltak
 A lilás szakadékok oldalán.
 Miért hagytatok
 Vízhatlan csizmák nélkül
 Az örök télvizek idején?
 A szívem, a szívem
 Napot vágyott
 És így én a sűrű
 Ködöket kaszáltam,
 Hogy tiszta kék egek
 Csókolják mosolygósra
 A két szemem.
 Ő, a hideget is
 Melegnek szoktam én.
 Hótakaró alatt
 Keresem a kikeletet,
 Ezer bukfencet is
 Vetnek már,
 Hogy töröljem életemből
 A bánatot,
 Mely úgy lebeg folyton,
 Mint az ólomlábú fellegek
 A sarki jégmezők
 Végtelenjén.

ZÖLDELŐ ALMÁID ...

Zöldelő almáid között hogy ujjonganak
 A nyugtalan, repdeső madarak.
 Egyre tágul, téresedik
 Minden éjjeled.
 Mit keresnek a keringő madarak
 Fölött a lomha fellegek?
 Szívós fiatalság gubbaszt
 Itt a hónod alatt.
 Piros holnapok csónakosa lettél,
 Ne tagadd, ne tagadd.
 Jegeces mézet hullatnak
 Tüzes füledre a méhecskék.
 Szóljanak keserűt,
 Kik a kint még sosem érezték.

Hát itt van a tavasz is megint. A tavasz mindig eljön, meg a nyár is, meg a tél is, ha várják, ha nem. Az ember szerencséje nem jön el soha. Hiába várják, hiába futnak utána, ez nem jön el. A szerencse csak álom, egy végtelen hosszú álom, mely sohase teljesedik be. Azért mégis vannak szerencsés emberek is, vannak; hogy most az szerencse-e, más-e, de vannak azért boldog emberek. Vannak olyan emberek, akiknek van kedvükrevaló kis házuk, kerttel a végében, a kertben pedig gyümölcsfák, amik már biztos javában virágzanak. Itt a tavasz, virágozniok kell... Hanyadik tavasz is ez már? Kilencszázig öt, onnantól eddig ötvenhét, az összesen hatvankettő. Hatvankét esztendő. Hej, hatvankét esztendő!...

Mintha csak tegnap lettem volna még gyerek. Úgy előttem van, mintha csak tegnap történt volna: édesapám haladt elől, én indultam utána. Arattunk. Mikor kivágtuk az első rendet, édesapám leteszi a kaszát, leül. Ül le, fiam, te is. Leültem. Édesapám előveszi a dohányt, csavar, s nyújtja nekem is a papírt: no, sodorj te is, fiam. Gyújts rá. Tizennyolc éves voltam. Először arattam. Először kínált meg édesapám cigarettával. Hej, micsoda öröm volt az! Legény lettem. Arattam. Füstölhettem édesapám előtt is szabadon. Mintha csak tegnap történt volna, úgy előttem van, pedig hány éve is annak?...

Szegény Rozi, mintha csak most ülnék ott melletted, a lakodalomban. De kézhözálló asszony voltál, atyaisten, de jósaős asszony voltál, csak egyszer tévedtél, mikor idecsaltál a városba, mikor azt mondtad, hogy itt jobb lesz. Rozám, Rozám, ha otthon maradunk. tán még te is élnél. Mintha csak tegnap lett volna, úgy magam előtt van, hogy ott ültem melletted a lakodalomban és azzal vígasztaltál, hogy kendet nem viszik el a háborúba, kend itthon marad, aztán pár év alatt úgy megvetjük mi a lábunkat, hogy mindenünk lesz. A háborúba tényleg nem vittek el, rossz a lábam, de bizony Rozám nem vetettük meg mi a lábunkat még tíz év múlva sem, mert olyan inséges esztendőket én még nem láttam, mint amilyenek akkor voltak. Bejöttünk ebbe a cudar városba, szegény Rozám járt a nagyházakhoz mosni, takarítani, én meg ideálltam e mögé a dög taliga mögé és

húztuk, vontuk, nyögtük a nehéz igát, az életet. Te meg, Rozám, a második nagyháború előtt se szó, se beszéd, itthagytál. Tönkretették az életedet ezek a cudar magas házak, ahová annyi fát, meg szenet fölcipeltél, hogy magad se tudod, mennyit. Bizony, édes Rozám, amit húsz év alatt félreraktunk, azt a te egyetlen temetésed mind elvitte. A hordárok nem is láttak se azelőtt, se azután olyan temetést, mint amilyent én rendeztem neked. Olyan szép volt az Rozám, hogy ha láttad volna, nem álltad volna ki könnyek nélkül. De akkor én azt mondtam magamban: ez az asszony csak szenvedett, még nélkülözött egész életében, tán nem is volt soha egy szikrányi öröme se, had legyen boldog legalább halálában. Én akkor Rozám úgy el voltam keseredve, hogy azt neked meg sem tudom mondani, legszívesebben én is odafeküdtem volna melléd a koporsóba. Nagy temetésed volt, Rozám, szép temetésed volt, ott volt az összes hordárkolléga, meg ahány mosónő van a városban, az tán mind ott volt, úgy láttam, még néhány nagysága is eljött. Rádmert akkor minden félrerakott garasunk, de nem sajnálom... Mintha tegnap temétteltek volna el, pedig azóta tán még a csontjaid is elrohadtak.

Egyedül maradtam ezzel a dög taligával. Teljesen egyedül.

Hiába kerestem én a szerencsét, nem találtam meg sehol.

Á, majomság. Szerencse. Micsoda szerencse? Nem lehet minden ember szerencsés. Elnézegettem ezt a sok rangyos népet itt az állomáson, akik jönnek-mennek. Örökké csak barangolnak, mindig csak a szerencsét keresik.

Hatvankettedik tavasz. Ha visszagondolok, úgy elfutott ez a hatvankét esztendő, mint a semmi. Mégis, mennyit köllött küszködni! Mindig csak küszködni kellett azért a betűvő falat kenyérért. Mióta csak észemet tudom, mindig azért a falat kenyérért kellett küzdeni....

Á, jobb ha rá se gondol az ember!

Micsoda szépen süt a nap, még az ember csontjait is átmelegíti. No, szundítsunk egyet a gyorsig.

✱

Eképpen elmélkedett a hatvankétéves sánta hordár a taligán ülve. Most végignyúlt a taligán és valóban szundítani próbált. Alig tette le fejét, már el is aludt. Szépen sütött a tavaszi nap. Délután volt. Pihent az örökké piszkos állomásépület is vonatraváró fáradt utasaival.

Befutott a gyors. Tódulnak kifelé az utasok. A hatvankétéves hordár gépiesen, szárazon mondogatja: „Hordár, hordár, hordár”. *De nem volt szerencséje.* Az utasok mind elmentek. A hordárok is, akiknek ezuttal volt szerencséjük. Ő nem a legjobb helyen áll. Az

ő helye nagyon alkalmatlan. A kollégák elhalásszák előle a csomagokat, amikor kevés a csomag. A gyorsvonat nem üzlet: kevés az utas, tehát kevés a csomag is.

A taligát eltolta arra hátra, a raktárak mögé, estig már nincs vonat.

Addig ólálkodik a piszkos állomáson. Mióta nincs a Rozi, így szokta. Nincs kedve hazamenni az üres szobába. Itt mégis akad egy-két ember.

Az esti vonatnál már volt szerencséje. Egy szép fuvarja akadt a város túlsó szélére. Mikor fizetésre került a sor, kétszeresét kapta annak, amennyit ért.

Akkor hirtelen valami különös, bolond vágy gerjedt benne.

Sietett vissza az állomásra. Úgy gurult a taligája, olyan könnyen, mintha valaki húzta volna. Lábát olyan könnyűeknek érezte, mintha erős, fiatal lábakkal cserélték volna fel. Nem is tudja hogyan, de füttyörészni kezdett. Olyan bolond kedve támadt, olyan boldognak érezte magát. Szinte száguldott végig a köves utcákon. Úgy érezte, olyan most a város, mint a mennyország, az emberek részeg angyalok módjára énekelnek és boldogságukban majd a bőrükből bújnak ki. Legboldogabb dolog a földön élni... Régi nótákat füttyörészett, amiket valamikor még a faluban tanult meg. Kifogyhatatlanul füttyörészett.

Mikor kiért az állomásra, a taligát hátratólta a raktárak mögé, egyik kilökött teherkocsi elől szálmát kapart össze, a taligára tette és szépen eligazgatta.

— Ne mond, hogy nem megyek, mert kemény a taliga — mondogatta, miközben igazgatta a szálmát. — Megcsinálok én neked úgy, hogy a menyasszonyi ágyad se volt puhább... Ágnesom...

**

— Ágnesom — szólította meg a hatvankétéves hordár Ágnest, a lefesthetetlenül piszkos és elhanyagolt külsejű, öregedő takarítónőt az állomás büfféjében, — ma este én vagyok a gróf. Olyat iszunk, hogy egyhamar nem felejtjük el. Iszol-e velem?

Ágnes zavaros tekintettel bámult rá, de nem szólt semmit.

— Mit akarsz? — kérdezte később.

Akkorra már a hordár hozatott két bort.

— Ma este én vagyok a gróf... Ágnesom...

Ágnes mélységesen becsmélő tekintetet vetett a sánta kis hordárra:

— Gróf vagy te a... tudod hol?...

A hordár nem sértődött meg.

— Mi ez? — emelte fel fintorgatva később Ágnes a számára rendelt teli pohár bort.

— A tied — mondta a hordár cinkosan mosolyogva. — Mondom, hogy ma este én vagyok a gróf.

A szutykos takarítónő mintha megváltozott volna, szintén cinkosan mosolygott:

— Ha te vagy a gróf, akkor én leszek a grófné, ugye András? — és fekete tenyerét rátette a hordár vállára.

— Hát azt beszélem... nem érted? Azt beszélem már mióta...

A kisémből boldogság sugárzott.

Csendesen, szótlánul iszogattak.

Egy milicista lépett a büffébe. Pár percig ólálkodott, s mielőtt kifordult volna, úgy öt lépésről, valószínűleg csak azért, hogy mondjon valamit, odavetette Ágnesnek:

— Anyus, jó lesz már ha hazasétálunk.

Ágnes rá se nézett, úgy válaszolt:

— Előbb töröld meg az orrod, fiam...

A milicista mosolyogva, lassan kísétált.

A hordár már rég elfelejtette a milicistát, mikor megszólalt Ágnes:

— Fiam lehetne a taknyos... De ez jó gyerek. Van köztük egy kutya fekete, az nem ismer tréfát, az már hazakergetett egypárszor. Az már egyszer úgy megütött, úgy megütött! De emezt elküldheted az anyja kinyába, akkor se haragszik meg.

Később hozzátette:

— Nem egyformák még a milicisták sem.

András nem figyelte Ágnes szavaira. Azt se tudja mit mondott. Még mielőtt bejött volna a milicista, hirtelen valami szokatlan fáradtságot érzett, mintha minden ereje elhagyta volna. Még a szó is nehezebbre esett. Még a lélekzetvétel is.

— Ágnes... igyál meg még egyet... fizetem... de nekem most ki kell mennem... olyan nehéz itt bent a levegő.

— Kész vagy te, gróf úr, én látom...

— Ki köll mennem, Ágnes.

— Jó, jó, csak ereggy és vackolj meg valahol rendesen, mert én neked többet arra a kemény taligára nem fekszek...

— Ki köll mennem most... olyan nehéz itt bent a levegő.

A sánta kis hordár alig vonszolta magát.

Mikor kiment, Ágnes megvetően morogta maga elé:

— Még te akarsz valamit?... te vén barom... te, te...

Leborult az asztalra és nyomban el is aludt.

Mikor a pincér meglátta, odáugrott, s egy üres borospohárral erősen kopogtatni kezdett az asztalon, közvetlenül Ágnes füle mellett.

— Mi köll — emelte fel eltorzult, fájdalmas arcát az öregasszony.

A pincér hadarva mondta:

— Itt a fekete, szedd a rongyaidat gyorsan, mert bekisér!

— Eh, levagytok sajnálva mindnyájan — kelt fel Ágnes és kitámolygott.

A fekete milicistától valóban félt. Őt már csak azzal lehetett ijesztgetni.

**

András, a sánta kis hordár, alig tudta magát elvonszolni oda, a raktár mögé, a taligára, ahol az este, legénykedve, puha ágyat vett kettőjüknek. Kinlódva felkapaszkodott a taligára s hanyattfeküdt a szalmán. Fölötte megszámlálhatatlanul sok csillag ragyogott. Azokat nézegette kedvetlenül, minden érzés nélkül.

Nem tudott gondolni semmire se. A tavaszra se, Rozira se, a boldog, szerencsés emberekre se, akiknek van egy kis házuk, kerttel a végében és a kertben virágzó gyümölcsfákkal; nem tudott gondolni Ágnesre se, arra a kicsit hibás világárvájára, aki felesége halála óta egyetlen szeretője volt, senkire és semmire nem tudott most gondolni, csak feküdt és nézte a temérdek csillagot.

Alig lélegzett.

Baj van már ott — mondta, vagy talán csak gondolta — akinek e nagy ég alatt is alig jut levegő.

Ez volt az utolsó szava, vagy gondolata.

Reggel a rakodómunkások vették legelőször észre, hogy meghalt. A rakodómunkások szóltak a hordároknak. A hordárok értesítették a hatóságot.

Mikor a bizottság is megállapította, hogy valóban halott az öreg, akkor a hordárok közül egyik azt mondta:

— Emberek, tudjátok, hogy az öregnek nincs senkije ezen a földön, hát azt hiszem, kutyakötelességünk tisztességesen, annak rendje-módja szerint elföldelni. Valamije csak van otthon, ha más nem, hát ez a taligája, árúbaeresztjük és abból csak kinyöggjük a temetést.

A hordárok, mintha csak várták volna ezt, rábólintottak.

Aztán a fiákeresektől kölcsönkérték egy lópokrócot, leterítették a tetemet, s elindulak vele, át a városon, a temető felé, a kápolnába, ahol majd felravatalozzák.

Ott baktatott a taliga után minden hordár, pedig nemsokára befutnak a reggeli vonatok, amelyeknél mindig jó fuvart lehet csinálni, mert a kofák megrakodva jönnek a piacra.

ISMERKEDÉS A PUSZTÁN

Erre tán még a madár se jár,
fontolgom,
míg baktatunk a két tanítóval
a barázdahantokon.

Pusztá egyszerű világa:
a két kis Vince-gyerek
jár itt el iskolába,
s hordja este a tejet.

Kórókkal, kazlakkal övezett sziget.
Messziről nem látni, csak a zsindegyeket,
s az akácok gyér bambusza közül
villan elő egy-egy vályogakol.

A megállt idő ős tam-tamja
felénkdobol.

Padlásajtó nyikordul, s amott
fölneszelnék a komor
házőrző állatok.
Már az egész tanya
egyetlen védekezés...

Fogva vagyunk, —
mormolom tompán.
Lompos felhőket uszít ránk
a lankán
a szederjes ég.

*Az ajtóban ott az asszony,
Nem szól, nem küld, nem integet.
Szíve fölött, a karján,
meleg paizs most
a kisgyerek.*

*A tanítónő nyúl érte igézőn:
„Adja már ide, no, adja nekem! . . .”
S úgy szorítja anyáskodóan, szertelen,
hogy elfúl a torkunk, ahogy
csókolgatja a gömbölyű magzatot.*

*Így vesz át bennünket a szelíd küszöb,
s a simára mázolt szoba.
Vincéné már mesél:
szavai buzogó forrása
tán nem apad ki soha . . .*

*A padlás-zugolyból előkerül
a két szégyenlős gyerek.
Néznek, csak néznek bölcs tanítójukra,
mint megszeppent kiségek:*

*„Ugyan hogy is került hát ide
az egész iskola egyszeribe?”*

KÉSEI LÁTOGATÁS

*Így hagyunk hát mindent magunk mögött,
hogy örökké fájjon, amit megérint kezünk.
A vak ablaküregen átleng az idő:
egyszer mindnyájan csöndesek leszünk.*

*Itt állt vacsorával az asztal
(fűszagú tej, szalonna, zöldpaprika)
S most roskadtan lóg az ajtó.
Ha jön a zsémbes, jó apuka,
már nem is kell kopognia . . .*

Már nem ringló kis melled, —
 a csönd marasztal,
 itt hörög elmetszett, béna nyakkal
 a konyhakövezeten.
 Pereg az idő ott kint a szilvafánkról,
 a falon, ahol az inga járt,
 könnyedből szövődött, szürke fátyol,
 s csak hulló, hulló vakolat . . .
 Csókol-e még úgy csöpp cseresznye-szájad,
 szalad-e élém két gazella-lábad,
 simul-e még ránk úgy alkonyat,
 mint itt, ebben az egyetlen szobában,
 ahol a gyorslábú hajnalt vártam,
 s ahol most lépteim panasszal konganak . . .

Esővel pergő, vén ablakszemek,
 én nekiadnám mégegyszer életemet,
 hisz egyszer úgy is csöndesek leszünk.
 Vele hagyok itt mindent magunk mögött,
 a hámló, hallgató falak között,
 hogy örökké fájjon,
 amit megérintett a két kezünk.

SZELÍD LESZÁMOLÁS

Köröttem munkál a mély idő,
 nyugodt nagy szemét rámveti:
 a Betyár-völgy alján hallgatom
 csendben osztódó sejtjeit.

Vigyázón lesem, mert megejthet újra
 a hínár, a mélyi liliomok.
 Szállnál már, fájó szép értelem! . . .
 Te mardosó, hű társ, te lány konok!

Jószóra vártál, szegény . . . Harapd hát magad,
 te mérgezett eb, s így szűköld, vakogd:
 e völgyből nem táruhátnak eléd
 embermagasságból a távlatok!

*Köröttem munkál a mély idő,
nyugodt nagy szemét rámveti;
S tudom már, hiába várom,
hogy a fájás terheit átveszi, —*

*így oktat kegyetlen, szóotalan,
itt, a Betyár-völgy hajlatán.
S mire kék szakállal elleng fölöttem,
leszek kemény távlat és bús arány.*

Zobnatica, 1957. március

Akkor ért a városba, amikor a hajnal napsugarai végigsöpörték a pálottablakú külvárosi házakat. A szárítóköteleken agyonmosott ingek, kombinék és repedtfarú alsónadrágok pihentek. A külváros még nyújtózkodott, lustálkodott a recsegő ágyakon, a keményredőngölt szalmazsákokon.

Vasárnap volt és az emberek nem tudtak még ilyenkor mit kezdeni az idővel. Lustálkodtak. Csak a virágosnéni kocsija nyikorgott el az úton. A bolond csavargó éppen akkor ért a házakhoz. Szemébe szúrt a nap, s ha szembenézett vele, sokáig vörös karikák táncoltak előtte. A vörös karikák egyre csak táncoltak, s tévedett, amikor azt hitte: a naptól van ez.

— Nini, újra megjött a bolond — motyogta a virágosnéni, s arra gondolt, hogy vajon hány csokrot vesznek meg ma a belvárosiak.

A csavargó csak ballagott. Csonka balkarja egyre jobban elnehedett, már a vinnyogó, feketepofájú majom is nehéz volt neki. Különb: ő a majmos ember. Így hívták a külvárosi emberek. Vagy csak úgy, hogy: a bolond csavargó. Vasárnaponként mindig megérkezett valahonnan, de megtörtént, hogy éppen vasárnap tűnt el a városszéli szemétdombok hajlatánál.

Ment. Kóválygott, mint egy fáradtszárnyú gólya. Ment a külváros apró házai között, majd a csillogó sínek mentén — melyeket vörösrre festett a nap — elindult a város felé.

Délben már gyötörte a láz. A templomtornyokat iszonyú magasnak látta, mintha nem is a földből nőnének ki, hanem valahonnan föntről, a magasból indulnának még feljebb. Aztán meg mintha lába elé borult volna a katedrális cifra tornya. A házak meg-meginogtak, s a nagy, ásitó ablakok ijesztően tátották fogatlan szájukat... Lám, tegnap is: az a barackfa olyan ijesztően jött feléje. Tegnap? Mikor is volt: tegnap, vagy tegnapelőtt? Nem emlékszik semmire, pedig ő nem bolond, de... Azt sem tudja, mióta járja a városokat és az eperfákkal szegélyezett országutakat. Valamikor régen történt, valami

történt vele, nem tudja pontosan micsoda, csak arra emlékszik, hogy egyszer dobolni kezdett a fejében két örült dobverő. Azóta szökik a dobpergés elől. S most jöttek ezek a furcsa karikák, ez a színes, ijesztően sok karika . . . Ezek elől is szökni kell, szökni.

Bement az egyik nyirkos kapualjba. Az udvaron gyerekek játszottak és a vasárnapi ebéd illata lengett a görcsös barackfák felett. A gyerekek köréje sereglettek. Először félénken, s aztán, mikor látták, hogy nem szól rájuk, megsímogatták a feketepofájú kis majmot. Az egyik cigányalmát nyomott a kis állat kezébe.

— No, Maki egyél, látom, éhes vagy. — A majom beleharapott. S amint előtűnt a gyümölcs fehér húsa, abbahagyta az evést. Ránézett gazdájára és felnyafogott. A csavargó felriadt. Már éppen azt érezte, látta, hogy feléje rohan az egyik görcsös barackfa. A majom feléje nyújtotta az almát. A csavargó megsímogatta fekete fejét, de az almát nem vette el. Űlt. A lába olyan volt, mint a csirizbe ragadt légyé, csak űlt, s ki tudja meddig ül ott a nyirkos kapualjban, ha a ház rendjét őrző ember, a sárgabajuszú házmester elébe nem toppan:

— No mi lesz, tágulj innen majmostól! Itt nem kéregetünk . . . Gyerünk, öregem, mozgás. — A csavargó mozogni kezdett. Vonaglani. Felállt. Minden tagja fáj, de legjobban a csonka kar. Kigennyezett.

Ment.

A hét hetedik napját ünneplő város kinn volt a széles utcákon. Az aszfalt besüppedt a napsugarak sulyától. A csavargó tántorgott. „A bácsi részeg” — mutatott rá egy fehérharisnyás kislány, akinek a kezét édesanyja szorongatta: mindig nyomott egyet kis ujjain, ha ismerősök jöttek, jelezve, hogy köszönni kell: kezét csókolom . . . Az emberek gyomrában lassan képződni kezdtek a finom, bonyolult-összetételű fermentumok. A folyó felől benyargaló friss szél meglegyezte egy pillanatra a naptól hevített arcokat, megfeszültek a keményre vasalt ingek, a tarka selyemkendők. A város elindult ebédelni. A vendéglőkben kapkodták az étlapokat, habzó barnasörrel szaladt a pikkoló a szomszillapítót kérő szájak felé. A házakban is asztal mellé ültek és lassan kanalazni kezdték a sárga húslevest. Megkezdődött a vasárnapi ebéd.

A bolond, beteg csavargó egyszerre csak olyan könnyűnek érezte gyomrát, mintha léggömb lenne, mintha ki akarna szállni belőle a gyomra, ki, a száján keresztül. Ez csak egy percig tartott, mert olyan nehéz lett a gyomor, nehéz, az ételt követelő akaratos fermentumoktól, amelyek húzták, húzták le az aszfalt mélyére. Megtántorodott. Az éhség harapó foga marta a gyomrát. A majom ott gubbasztott csonka karján, s lehet, hogy az őserdőt látta a város

délibábos ködében; a hús, frissgyümölcsű erdőt. De ezt már az ösztöne érezhette, mert itt élt ő is a város erdejében. És éhes volt. Felvinnogott. A gazdája felé kapott kis kezével, s makogva magarázott valamit, talán a szép erdőkről, banánról és finom gyökerekről, talán arra kérte, hogy oda menjenek.

A csavargó kábultan támolygott a mézszagú új épületek felé. A kétemeletes ház udvarában mocskos, selyemszőrű pincsi untatott játékaival egy kölkedzés előtt álló macskát. A macska bánatos volt, nyilván sajnálta a régi zezzugos padlást, ahol nyugodtan kölkedzhetett volna. A pincsinék mindegy volt. Ő jól érezte magát ebben a még kopár, új udvarban. Különben is a kutyák legbutábbjai közé tartozott, s már jónéhányszor halálraítélte a család — a gyerekek már el is tervezték, hogy miként végeznek vele a külvárosi cserjésben. Lenyúzzák papírvékony bőrét. De az ítélet csak ítélet maradt, mert a nagymama, a nagyszájú öregasszony megvétózta az ítéletet.

A csavargó lenyomta az új vaskerítés kapuját. A kapu zajtalanul kinyílt. Sarokvasát előző nap tették meg olajjal a mesterek, s most nem volt miért sírnia. A lakásokból kisfiúk és kisleányok lépkedtek le a lépcsőkön, még nem rohantak, mert új lakók gyerekei voltak és még bennük élt a szülői figyelmeztetés: „ne rohanj a lépcsőn, nyakadat töröd”. S még a nyomaték kedvéért hozzátették: „ha leesel, agyonütünk”. A gyerekek meglátták a csavargót. A csavargó nem érdekelte őket, de a majom igen.

— Nézzétek, majom! Majmule, majmule! — tátoztak szenzációéhesen, mint a nagyok, amikor valami újdonságot látnak, hallanak. A koszos kiskutya felfigyelt. Otthagya a gubbasztó macskát. A csavargót, a bolond majmos embert meg körülfozták a gyerekek. A majom megriadt, bár máskor is körülvették a gyerekek, de most már minden megzavarta idegszálaikat; vesztettül éhes volt. A csavargó mozdulni sem tudott a kaputól. A gyerekek tovább majmuleztak és a koszos kis pincsi új játékot szimatolva nekiugrott a csavargó lábának és ugatni kezdett furcsa kis ugatással, ahogyan egy ilyen vakarcs ugatni tud. A félnék kis majom megijedt, ellenséget szimatolt, dolgozni kezdett az őserdőből hozott ösztön. Elsikoltotta magát és leugrott gazdája kezéről. Menekülni akart. A kiskutya hirtelen nagy hős lett, őt is a megmaradt ösztön hajtotta, játékos szemében hirtelen hideg csillogás ült ki, s felhasította vidám, csillogó fogával a menekülő majom bőrét. A csavargó feleszmélt. A majom után kapott, de a vörös karikák sáncot vontak szeme elé, eltévesztette az irányt és csonka karját nekiütötte a zöld, olajfestéktől csillogó vaskerítésnek. Összeomlott a fájdalomtól. A gyerekek szétrebbentek, mint a csirkék. A kiskutya is megijedt, megijedt attól amit tett, inába szállt az a nagyon nagy bátorság, ami egy ilyen kiskutyát rövid kis életében

csak egyszer lep el. Farkát lába közé csapta s elsompolygott a gubbasztó macska mellé. A csavargó, a bolond majmos ember feltápázkodott és a majom után kapott. A majom felnyikkant, a csavargó felé nyújtotta kezét, épp olyan furcsán, kicsit hülyén, mint amikor az almát akarta odaadni neki, aztán leesett a kis fekete kéz. A csavargó meg motyogni kezdett valamit, olyasmit, hogy:

— Ne doboljatok... Maga elé legyezett fáradt kezével, talán a sokasodó vörös karikákat hessegette szeme elől, hogy lásson valamit ebből a furcsa, számára igen furcsa világból. De csak a majmot látta, ezt a kis őserdei férget, — kolduló barátját. Felemelte. S aztán elindultak valahova, arra a külváros felé. Arra, amerről reggel jöttek. A házakban csend volt. Néhol bekapcsolták a rádiót, s a bemondó izgalmas mérközést közvetített, a falak meg izzadtak a melegtől, s szemlátomást közeledett a hűvös, onnan a hegyek felől. A gyerekek összeverődtek és fogócskát játszottak. A gubbasztó macska felállt, mert a kutya, a koszos kis pincsi újra bosszantani kezdte és elindult valahova. Közeledett a hűvöst hozó est.

Hétfő volt. A külváros felébredt. Az apa ment a gyárba, a fia meg a műhelybe. Az egyik vasesztergályos volt, a másik boltosinas. Vitatkoztak. Vitatkoztak a vasárnapi mérközésről.

— Apa, nézd, a bolond ott hever — mutatott az egyik szemétdomb felé. Valóban, a csavargó ott hevert, a kis majom mellette, s elindult feléjük a hangyák ezreket számláló karavánja.

Nagy harcok dúltak a harmincas évek elején a szerb Matica évi közgyűlésein és az elmosódó emlékek közül bukkan elő Izidóra Szekulics alakja, ahogyan az izzó szenvedélyek vad viharában hal-
kan — évről évre — elmondta csendes beszédét; emelkedett iro-
dalmi szempontokról szólt ott, ahol az anyagi javak körül végsőkig
kiélezett szócsaták folytak, a kultúra és művészetek kérdéseit ve-
tette fel ott, ahol a nagyszerb diktaturák akarták megtörni a vajda-
sági szellemet, és ebben a heves összeütközésben a Matica rendel-
tetése elveszett. Különös jelenség volt, külsőségekben kissé régies,
vulljuk be magyarán, egy kissé vénlányos, szava halk volt, beszéde
szenvedélyektől mentes, kristálytisztá mondatokból szövődött és ta-
lán éppen ez volt az ereje, hogy úgy csendült meg ez a szó a köz-
gyűlési csaták vad zajában, mint a hangoló zenekar hangzavarában
a tisztá á. Tájékozatlanságomban csak akkor szereztem tudomást
Izidóra Szekulicsról, írásairól, irodalmáról, különleges értékeiről.
Azután az elrohanó évek már másként izzó szenvedélyei közepette
elveszett a hangja, csak egy néhány év előtti eszeveszett támadás
idézte fel emlékét és az, amikor mostanában nyolcvanadik születés-
napját ünnepelték. Mert emlékeket kellett idézni és azok lomtárá-
ból előszedni azt, amit megőriztem róla. A tankönyvekből kimaradt,
az irodalmi oktatás mégcsak meg sem említi, értékeit, a kincseket,
amelyeket az irodalomnak adott, számba sem vették, mindeddig le
sem mérték. Holott ő maga úgy számítja, hogy körülbelül harminc
éves korában jelentkezett először olyan érett írással, amely irodal-
mi volt és így amikor most nyolcvanadik születésnapját ünnepel-
tük, az irodalommal is megülte aranylakodalmat.

Szellemi frissességét teljesen megőrizte, az egyetemi fiatalság
eljár hozzá és merít roppant olvasottságából, irodalmi kultúrájából,
szellemének bő forrásaiból. És ez a jelenség maga is különös, mert
három éves korában betegség támadta meg szervezetét és az orvo-
sok lemondtak róla. Azután eltűnedezték mellőle erős, jól fejlett
testvérei, elmentek hozzátartozói és maga, a beteges, gyenge, túlfí-
nomult idegzetű teremtés megmaradt, dolgozik, terem. Sokat ír, de
sokat meg is semmisít és az ötven év termése nem túlságosan bő.
Essayk, tanulmányok, hangulatos írások, versek, egy regény és né-
hány útleírás, amelyek közül a norvégiai utazás 1913-ban megje-

lent könyve feltárja mindazt az átkot, amely a világirodalomban egy kis népre, egy kis nyelvetületre nehezedik. Ez az útleírás irodalmi remekmű, kevés ilyen íródott a világon és méltán állhatna a legértékesebbek között. De ahol kicsi a terület, túlságosan közeli az érintkezések és eltúlozzák a fontoskodást is, a személyi szempontokat is, ott hiányzik az, hogy megbecsüljék egymást, hiányzik a türelem saját értékekkel, jelenségekkel, munkákkal szemben és ebből a környezetből nehezebben vergődhet be egy-egy írás a saját irodalomba is, mint a nagy nemzeti irodalmak területein, arra pedig semmi kilátása sincs a legértékesebb írásnak sem, hogy a világirodalom óceánjába jusson. Izidora Szekulics ötven évi munkája még a szerb irodalmi tankönyvekbe sem jutott be.

Roppant olvasottsága, nagy tudása, irodalmi tájékozottsága közepette megőrzött egy egészen egyéni hangot. Amit elmond, azt így csak ő mondta el és sehol, soha senki más. Teremtett magának egy külön nyelvet, külön hangot. Izidora Szekulics nyelve különleges jelenség. Kristály tiszta, példátlanul bő a szókincse, képei kifinomultak, mondatainak megformálása egyszerű, s mégis egy ma is időálló, különleges nyelv, amely gazdag és kulturált gondolatársításokkal fűzi egymás mellé a szavakat és ezzel kifejező erejét fokozza, a képeknek külön szint, a szavaknak különleges ízt ad, kifejezései poétikussá, csiszoltakká válnak és érzékeny idegeket rezdítenek meg az olvasóban, úgy, ahogyan erre csak a modern költészet képes.

Vallásos is, írásaiban ez is jelenség. De ez nem sejtelmes, vakbuzgó, a kiszolgáltatottság és felelősség-áthárítás érzéseitől áthatott hit, nem a titokzatosságok hirdetője, hanem áhitat a nagy emberi érzések és gondolatok iránt, áhitat az anyag elrendezettségének törvényei iránt, mélységes csodálata a meleg emberi érzéseknek, az anyag összefüggéseinek és valami egészen földi, egészen anyaghoz, valóságokhoz fűződő vallásosság, amelynek semmi köze a papi tanokhoz. Egy asszony szív meleg érzéseiből fakad, mert Izidora Szekulics irodalmának egyik különleges értéke humanizmusa, ahogyan tollát sokkal inkább elfogultan látó, dolgokat, jelenségeket belső rezdüléseken át megvilágító érzések vezérlik, mint a tudat, amelynek csak annyi szerepet juttat, amennyit a formáló készség és a mondanivaló eltűr és sohasem engedi meg, hogy az úrrá válják a belső, meleg emberi ösztönök, a humánus megnyilatkozások felett.

Különleges jelenség az irodalomban Izidora Szekulics. Érdemes lenne elemezni, lemérni kincseinek értékét, gondolatainak gazdagságát. Talán ez is elkövetkezik és akkor az eddigi ötven év és talán még hátralévő évtizedek irodalmi munkássága eljut odáig, hogy legalább megemlítsék az irodalomoktatásban.

(Részlet a „Norvégiai levelek” című könyvből)

— Olyan a Nurfjur, mint valami féltékeny kényúr. Gyönyörű tavait Josztedal rettentő hegyeibe és jegébe zárta, lakat alatt tartja a saját vizeit is és a szó szoros értelmében őrzöng és dühöng, ha idegeneket lát és hajót, amelyet saját magának kell rejtett, szent odújába elvinnie. Az idő sem egészen alkalmas; higgyék el, valami készül. Mi látjuk ezt az égen és a vízen, de különben is, ma reggel favágásnál, bármennyire is ügyelt a szakácsnő, a forgácsok kétszer is keresztbe álltak, ez pedig, úgy mondják, mindig bajt jelent.

Mi mégis útrakeltünk és neveltünk kedves háziasszonyunkon, annál is inkább, mert ritkultak a fellegek és köröskörül gyorsan éledtek a színek és a fény.

A három tó, valójában a Nurfjur három egyformán csendbe és jégbe falazott ága közül, amelyeket dal és termékeny völgyek szegélyeznek, legérdekesebb, bár egyben legsivárabb is Luen, a középső. A fjurtól harántos földnyelv választja el, amelyen pajkos, karcsú folyócska tör át, magán a földnyelven és a tó bejáratánál pedig valószínűsággal angolpark a környék, telistele puha fűvel, gyönyörű fákkal és üde bokrokkal.

Valami mély, hatáskeltő érzik ezen a tavon; tiszta zöld lélek, telve a zárt vizek zöld, remegő nosztalgiájával. Szilajon ágaskodott fel a sziklapokol egyetlen fogoly kristály körül és az ember valószínűsággal kisebbnek érzi magát attól a bággyadástól és bánattól, amely tagjait átjárja.

Különösen a nyugati oldal sivár, és egészében a magányt szerető természetet károsza jegyezte el. Szeszélyes gleccserpatakok futnak versenyt és ugrálnak egymáson át, nagyon gyakran pedig rettentő fémes csörtetéssel jégtömegek omlanak le a sziklák szegélyéről, porhó felhőket hagyva maguk után. Ezen az oldalon van a nevezetes szörnyű Ravnefjel is, amelynek lábánál szerény kőlap a tíz év előtti nagy szerencsétlenségről ad hírt. Egy hatalmas sziklarész a tóba zuhant és annyi vizet nyomott ki, hogy az árhullám a szemközti parton elsöpört néhány górt, megölt és megfojtott több mint hatvan embert

és a csücske csücskének még annyi ereje volt, hogy egy egész hajót, magasan fel a sziklákra vetett, ahol még most is látszanak szétroncsolt és földbefúródott maradványai.

A tó vize olyan tiszta, hogy minden tökéletesen visszatükröződik benne. A hegyek, fák, házikók, kecskék és a birkák, amelyek az orjás, lemezzé-terülő sziklákon olyanok, mint a szétfújtt gyapjúpamacsok. És minden hallgatag, csendes és jó a szépségnek, érintetlenségnek, erőnek és fenyegetésnek ebben a magasztos fenségében.

Délre szűkül a tó, halmozódnak a hegyek, közelednek a gleccserek és mindúntalan hat-hétszázméteres zuhatagok ijesztenek, amelyeknek habjain a sziklákat földbesüllyesztő óriás jégkoronák parányi részei szánkáznak. A Ravnefjel mellett a hatalmas késpengesi-maságú meredek Nunsznib emelkedik, utána a Bödalszfjel friss, vidám havával. Közöttük pedig a Josztedal hegység mérhetetlen hómezői és gleccserei feszülnek, különösen a fenséges Kronebre és Hjendalszbre. A Hjendalszbre vízesések sokaságától csillog, jégbarlangjából pedig a nap vörös rózsáival keveredve, kékes ködfátylak gomolyognak elő. Kronebre kék, mint a zafir és szerelmesen bámulja a zöld tóvízben kéklő tükörképét. A fenséges látványt pedig főgleccsere, a kronegleccser tetézi be, amely tiszta és fényes, mint a hómező, amelyből elindult. Kétoldalt fjeldek hatalmas, fekete sziklákon, középen a mozdulatlan tó zöld rab-szépsége, a háttérben pedig, az égi magasságok fényében, vízesések trombitaharsogásától és furulyaszavától kísérve lassan ereszkedik le a gleccser.

De időről időre látni, amint a jeges lavina, görgetett havával és szétmorzszolt jegével elfojtja a vízesést, azután mindez együtt elvész valahol a mélyben. Csak később hallani a ropogást és dörömbölést, a jeges víz loccsan a szakadék túloldalán és szétterül, mint nagy, fehér legyező, odafenn pedig ismét csurog a vízesés tiszta vize. Ugyanakkor mindennek közvetlen közelében legelő és kicsiny házikó látszik, vastagbundájú birkák nyájai, amelyeket télen a viharoktól partravetett algákkal etetnek és látni parányi embereket, akik itt a hegyalján töltik el egész életüket.

De visszatérőben, amikor ismét nekivágtunk a Nurfjurnak, a lelkünkben hordott valamennyi fenségesség ellenére emlékeznünk kellett a keresztbehullott forgácsokra.

Egyszeriben valami alattomos szél kerekedett, amely kifeszítette és megkeményítette a fjur vizét, hogy hajónk és néhány vitorlás árnyéka úgy feküdt rajta mintha odaszögezték volna. A felhők hol nagy madárrajokként, hol óriási tornyokként gyülekeztek, zavart tétova ütemben emelkedtek a magasba, és omlottak vissza.

Időközönként valami megdördült, vagy idezendült, valami fellobbant vagy kialudt ott távol, az idők alján vagy a messzeség vé-

gén. Majd meg úgy tűnt, hogy ez valami hang, amely halad, hol a vízbe fullad, hogy ismét felharsanjon a levegőben, hol az erdőbe vesz el, hogy a vízből bömbölgjön fel újra. Pillanatonként sziklához vágódtak a hullámok, hegyesek, mint a fogak. Úgy tűnt, hogy a fjur gyomra éhségtől vonaglik és fogát csikorgatja a vágytól, hogy valamit összemorzsolhasson.

Hirtelen megszólalt a hajó kürtje és mi vízgödörben találtuk magunkat, majd nyomban megrohantak a felbőszült elemek, mint valami rejtett kincset, és elkezdődött a fenséges csata a levegő félelmetes, vízetharsogató rikoltásai és e rikoltások halott visszhangjai közepette, amelyeket a felajzott víz leöblögetett.

A hajógép szörnyen zakatolt a legközelebbi kikötő, vagy öböl felé sietve, utánunk pedig valami furcsa, visszavetült fények rohantak, amelyektől hol megsárgult a víz, hol megfeketedett a vörös norvég zászló, hol elzöldült a matróz meredt arca a hajótaton. Délről pedig, időnként hirtelen fényekben fürödve, majd leselkedő, sűrű sötétségektől elborítva, fehér jegek tátongtak és fenyegettek.

A hajón hánykolódik a podgyász, csörögnek a láncok, csikorgognak a csigák, a szél pedig zúg és veri fehér hajónkat, egyenesen szembe.

A keleti égen váratlanul varázslatosan felszikkasztott egy akkord opál és beril. A víz pedig ezüst kígyóbőrökbe öltözött, amelyeken át, hangtalanul, ezerszínű árnyak vonultak. Szinte megijedtünk, hogy hogyan lehet keleten naplemente. Amikor pedig fejünket nyugat felé fordítottuk, komor felhőrétegeket pillantottunk meg, amelyek ránehezedett egy fehér hegy, havas vállán cipelve a vörös napkorongot. Furcsa napot, amely holdnagyságra törpült, tűzben forralt mindent és mégsem akadt egyetlen sugára.

Egyszeriben elsötétült a lég. Csak a hegyek csillogó jeges élei hasították a homályt és szaggatták a fekete árnyékokat, körülöttünk pedig, mint valami tálban, apró, szürke ráncokkal ringott a fjur felszíne. És akkor elkezdődött a vizek, és magukat hullámtarajról hullámtarajra mentő furcsa sugármanók vad galoppja. A mélyből erő és harag bömbölése szállt fel, a szél pedig elkapta, megtörte és fojtotta a mélységek szörnyű hangjait és végül csak az önmagukba visszatérő vizek sírása és jajgatása maradt.

A szelek, mint éles ekékkel, folyókra és csatornákra osztották a fjurt, sűrű borzos habbal határolva el őket, amely az ár nyomán rohant; s ha egy pillanatra felvillant a nap, a magas, hab birkák sorához volt hasonló, amelyeknek meggyújtott gyapja lángolt. Ugyanabban a pillanatban lobot vetettek a Kronengleccser szivárványszín fáklyái is és látszott, mint harcol ormain a jég és a tűz, miközben füttyül a szél és a fjur sírokat és önmagában, éhesen vár-

va, hogy valami beleomoljon és eltűnjön, miként eltűnik a földben az eső.

Gonosznak és alattomosnak tűnik a vihar a vízen, de elejétől végig fenséges és szép. És amikor a fáradt elemek már csendesednek, még akkor is érezni, hogy fel akar törni a mély.

Fokozatosan visszatért a nyugalom és egymás után apadtak el a dühök és örvények forrásai. A hullámok még ringottak, de mind csendesebben és csendesebben, és tetejükben fáradt, alacsony hab varasodott. Olykor még egy láthatatlan kéz meg-meglendítette és a sziklának lódította a vizet, amely azután lustán és erőtlenül siklott ismét vissza.

Itt-ott madár röppen fel a tengerről, már kedvére kihintázta és fürödte magát és most a fészekbe siet, a hideg után meleg ölelésre vágyik. Messze, messze, alig kivehetően Jozstedal glecserei látszanak mint furcsa paloták, melyekben együtt él a fagy és a napsütés és ormaikon a napnyugta álmos rózsaszínje reszket.

Hajónk ismét elindult. Csuumvizesen; korhadó fa langyos illata áradt belőle és mélyen gázolt a fáradt vizekben. Nyugaton kialudt a fény, de valami más, mint a derengő holdfény, világította be az éj sötét gödreit és a magasból harmonikus vízesésként hullott alá a sirályok rikoltása.

SAFFER Pál fordítása

Tanulmány

(Folytatás)

Blitvában az emberi szubjektivitás megmarad inkognitóban, még ha feje tetejére is áll az ember illetőleg akkor is, ha betöri a mások fejét s azokéval együtt odavész az övé is. Az emberinek ez a lerázhatatlan inkognitója, „a félreértésnek” ez a leküzdhetetlensége, a félreértéseknek makacsul kifogyhatatlan sorozata, a félreértés mint szabály az ember és Blitva közötti viszonyban, ez kitérő vígjátéki motívum is lehetne, ha a banketten a meghívott vendégek papírgaluskákkal és nem mint történetesen teszik embertársaik fejével labdázának s nem annyira csintalan jókedvből, mint inkább a saját fejük amúgy is viszonylagos biztonsága miatt való tartós gond és aggodalom hathatós elűzése érdekében. A kísérlet az inkognitó levetésére, áttörni a félreértésen, csak másik, csak új félreértést vált ki. Mint a golgotai passziójátékban.

„A részleteket nem ismerjük, tanú nem volt s az esemény színhelyén csak Knutson lett letartóztatva. Bombát vetett a műteremre, az Ön emlékműve előtt és ő életben maradt a romok alatt. Knutsonnak semmi baja se történt, teljesen sértetlen maradt, a tűzoltók húzták ki a romok alól. Beismerte, hogy ő a tettes. Saját iniciatívájából dobta a bombát...”

Ez a Georgis első jelentése. S az ember azt gondolná, minden félreértésnek elejét vette Kantorowicz, a rendőrfőnök, mikor ezt még megtoldja a részlettel:

„A rendkívül erős robbanás következtében a villában rövidzárlat keletkezett, úgy hogy a tűzoltókkal fáklafénynél dolgoztam. Amikor mi még abszolút semmiféle képet se alkothattunk magunknak a katasztrófáról, a romhalmaz közepette egy detektív jött hozzám azzal, hogy egy úr keres engem. Ez Knutson volt. Teljesen nyugodtan, igen, valósággal katasztrófális önuralommal bemutatkozott nekem (mert személyesen nem ismertem) és mint aki gondolataival valahol a távolban időzik, úgy jelentette ki, hogy ő az, aki felrobbantotta a műtermet. És Rajevszkit. És az emlékművet. És önmagát. És hogy nem igen érti, mint történhetett meg, hogy életben maradt. Azt hittem, a megrázkódástól esztét veszítette és ott hagytam őrizet alatt a bejáratnál és úgy hajadonfőtt, felöltő nélkül, ez az ember csak melankólikusan meredt maga elé s nem akart még cigarettára se gyujtani, pohár vizet se inni... A rendőrségen doktor Rondasnak époly nyugodtan és higgadtan a jegyzőkönyvből diktálva ismételte meg a katasztrófa színhelyén tett nyilatkozatát. Hogy a dinamitot személyesen, szubjektív okokból dobta, hogy tettének egyáltalán semmiféle politikai motívumai se voltak és így tovább, és így tovább...”

Végül, ellentétben az elsődleges alaptalan verzióval, mely szerint Knutson a rendőrségen egy óvatlan pillanatban nekirontott a zárt kettős ablaknak és nagy üvegcsörömpölés zajának kíséretében, egyetlen lendülettel, mint aki fejest ugrik az uszodában, az emeletről az utcára vetette magát, ahol a kövön

„a koponyája megrepedt, mint a kókuszdió héja”, nem maradt titok, hogy Knutson nem maga vetett véget életének. Georgis ugyanis maga vette át „a kihallgatás folytatását és minthogy Knutson megmaradt amellett, hogy merényletének semmiféle politikai indítóka vagy háttere se volt...

Barutanszki kérdi és Kantorowicz híven referál:

„— Tehát Georgis ölte meg Knutson? S ez hogy történt?

— Örület, minden részlet tiszta örület, Parancsnok úr. Szempillantás alatt történt. Georgis felkapta az íróasztalomról a vadászkést, amit papírvágásra szoktam használni és mire mi újra behatoltunk a szobába, minden már készen volt. Mészárszék volt az, amit ott találtunk. Egész mészárszéki kirakat...

— Jó, de hogyan maradhatott egyedül a szobában ezzel az alakkal?

— ...Erre elvitathatatlan joga volt. Ezt a jogot Ön személyesen ruházta rá a Kavaljerski eset körül vizsgálat tárgyában, ha emlékszik! Négy szemközt óhajtott beszélgetni az emberrel, ezzel indokolta...”

Az urak beszélgetéséből kiderül, hogy Knutson meg volt kötözve s Georgis a megkötözött embert koncolta fel és hogy csak azután, „tisztára alaki okokból” dobták ki az ablakon az utcára.

A blitvai élet mechanizmusa annyira híján van annak, ami emberj szempontból ratio volna, annyira telítve van durva irracionálizmussal, hogy elene csak irracionális módon lehet védekezni. Az objektív életfeltételek irracionális elöl az embernek csak egy irracionális benső magatartás marad egyetlen menedéknek. Az ember racionálisan beláthatja, de egészen elhinni még se hiszi el, hogy egy cselekedetnek, melyet eleve kész az életével fizetni s melyért fejével lakol is, ennyire kevés, ennyire kevésnél is kevesebb lehessen a blitvai effektusa. Még csak annyi se, hogy a robbanás tüze láthatóvá tenné a merénylő igazi arcát.

A blitvai piramis azonban nem volna blitvai, ha annak a szerkezetét bármi olyan megrázkódtatás is érhetné, mely nem mechanikus, hanem erkölcsi természetű tényezőkből tévődik össze. Ez az, amit minden tény és minden tapasztalatuk ellenére se végső fokon mégse vesznek számításba a Larsenek, Knutsonok és még a maga személye iránt egyébként könyörtelenül illuziótlan Nielsen se; egy-egy döntő pillanatban — minden ratio ellenére — úgy tesznek, mintha hinnék, hogy a blitvai piramist egyszer mégis érheti egy az alapzától a csúcsáig, az egészet átjáró emberi emóció áramlása. Mintha nem tudnák, hogyha valami ilyen reakció bármi módon is kiváltható volna, ez voltaképpen azt jelentené, hogy az ő egész blitvai komplexumuk csak szubjektív tévedésük, káprázat volt, nem pedig az, ami, tudnillik Blitva, objektive Blitva, az embernek ez a tébolyodott, automatikusan működő negációja, az erőszaknak mítikusán öncélúvá vált hatalmi gépezete.

„Mi a blitvai leltárhoz tartozunk, intézmény és nem emberek vagyunk” — ekep hangzik Barutanszki ezredes egyik ez alkalommal energikusan és mindenképpen helytállóan megformulázott igazsága. S általában, eltekintve bizonyos temperamentumos kilengéseitől, Barutanszkinak a dramatikusan izgalmas események közepette megdőbentő módon mindig igaza van. Igaza van akkor is, mikor arra a konklúzióra jut, hogy Knutson bombája mégis politikai merénylő bombája volt. Knutson kitarthatott haláláig amellett, hogy „benné már tíz-tizenöt éve érlelődik a szándék, hogy megölje Rajevszkit és hogy ez az ő cselekedete semmiféle kapcsolatban sincs Rajevszki köztársasági elnökké váló választásával.” Barutanszki jobban tudja: Knutson egy az azok közül a veszedelmes finnyások közül, akik csupa finnyasságból mindenre képesek. Egy azok közül, akik úgy tesznek, mintha fölül állnának a blitvai politikának, halálig hangoztatják, hogy mindent, ami ezzel a politikával valami módon összefügg, eleve emberhez méltatlannak tartanak — mintha ez nem volna politika! És egyáltalán: „Minek itt sokat gondolkodni? Kihajítani az ab-

lakon Olaf Knutsont logikusabb, mint jogi formalitásokon lovagolni. Nem arról van itt szó, hogy az ember holmi egyébként teljesen értelmetlen ügynevezett igazság eszméjének megfelelően járjon el, hanem bizony az ember fejről van szó! Az én vagy a maguk feje, uraim!”

Barutanszkinak van igaza. Blitvai aszpektusból nincs ember s emberi érték, tehát nincs és nem lehet más igazság, mint a blitvai. Barutanszki elvitathatatlanul határozottan okosabb mint bármelyik alárendeltje és mint bármelyik ellensége. Okosabb, mert mindenki másnál jobban és biztosabban tudja, hogy mint kell a saját hatalma szempontjából értékelnie az eseményeket és embereket és hogy mi az, amit tennie kell. S bár nemcsak megveti, hanem határozottan utálkozással tud csak gondolni is az olyan lényekre, akikről valamiféle intellektuális és erkölcsi érzékenységet tételez fel s akik minduntalan belebotlanak abba, amit lelkiismeretnek neveznek, nem kevésbé veti meg a saját szolgáit, az ügynevezett minisztereit és mindennemű hóhérsegédjeit. Öneki magamagát már csak a diktátori pozíciója, a hatalom mágikus erejénél fogva is a szakmájából mindennemű kontárokhoz képest annyira kitűnőnek kell tartania, hogy különös módon ez a szerepére való személyes rátermettség a parancsnoki helyzet fölényével együtt egy majdnem naív morális fölény önérzetével is együttjár nála.

„Általában ezek az állatok itt körülöttem máshoz se értenek, mint hogy a diszpozíciós alapot pumpolják. Csupa profitőr! Moral insanity-banda!” — így elmélikedik az ő nyugodt lelkiismeretével méltatlankodó haragjában.

Barutanszki, aki az igaz ember szerepében a bűnösökre erkölcsi magaslatról, erkölcsi felháborodással tekint le! Ezt, persze, csak a szatirikus tudja így kidomborítani, mint ahogy itt történik, szatirikus költő, aki tudván tudja, hogy van kómikum, mely háthorzongató.

Barutanszki azonban diktátor s nem karrikatúrája a diktátornak s hogyha van az ő erkölcsi felháborodásában karrikatúra is, az nem személyszerint reá, hanem mindenkire vonatkozik, aki fantáziátlanul nyugodt lelkiismerettel vagy ép büszkén nyugodt lelkiismerettel, minden esetre önmagával elégedetten él a blitvai világegyetem közepette.

Barutanszki nem volna a maga emberi mivoltában olyan reménytelenül deformált s nem volna élő bizonyossága annak, hogy mennyire kivetkőzteti embervoltából az embert az, hogy másoknak rettegniük kell tőle s ép ezért neki magának is mindig le kell küzdenie a másoktól, a mindenkitől való mindig leselkedő félelmet — a blitvai diktátor nem volna szörnyeteg, ha egyebeken kívül az is nem tenné különösképen szörnyeteggé, hogy unosuntalan felbukkan benne az ő erkölcsi fölényének és ártatlanságának s ezzel együtt személyes nagyságának állatlan őszinte érzése. Együgyűvé tette a rendelkezésre álló erőszak; kivételes hatalma elhittette vele, hogy ő a maga személyében valami kivételes s hogy őhozza, a Parancsnokhoz képest (a hatalom védelmében és az ellenség üldözésében) mindenki tehetségtelen, erőtlén és hanyag, hogy rajta kívül mind „álomszuszékok s a különböző nagykövetségeken teázgatnak s az ember (t. i. ő Barutanszki) mindent teljesen egyedül személyesen kell hogy elvégezzen.”

Ennélkül a fantáziátlan naivitás nélkül, mely mellett igen jól megfér ravaszság, számítás, sőt okosság is és természetesen nem kevésbé a kegyetlenség, nem is alakulhatna ki a Barutanszki-típus, az ember, aki legmélyebb érzése szerint voltaképp saját magát tartja az egyetlen pótolhatatlan lénynek vagy legalább is az egyetlennek, akivel szemben mindenki már azért is hálátlan, mert senki annyit nem tesz és nem tehet érte, hogy neki az elégnek tűnhetne. Mindig közel az ellágyuláshoz, ha önmagára gondól s ezen az egy emberen, önmagán kívül már azért is sajnál senkit, csak megvet mindenkit, mert má-

sok csak alakoskodnak, mikor úgy tesznek, mintha vele együtt szintén mindeknek felett sőt egyedül őt tekintenek pótolhatatlannak. Megölték Rajevszkit? A hírre az ő első, egyenesen primitívekre emlékeztető reakciója: dühös a telefonra.

„Átkozott szerkezet, soha még jóhírt nem hozott!”

S csak aztán áldozik egy gondolattal a blitvai mítosz s az ő apóteozisa művészenek s ezt ilyenépen teszi:

„Megölték Roman Rajevszkit! Rajevszkij csimpánz volt, a csimpánznak egy különleges válfaja! Rajevszkiért objektíve egyáltalán nem kár! Senki se pótolhatatlan!”

Mikor tehát Barutanszkij elkeseredetten moral insanity-nek minősíti „a bandát”, ő csakugyan és egész komolyan egy meghatározott morálnak a hiánya miatt haragszik az embereire; egy morálról van itt szó, melynek szintén megvannak a maga szigorú szabályai és feltétlen következményei s mind e szabályok és követelmények foglalatja az erőszakos hatalom igazának feltétlen elismerése és minden áron való szolgálata, azé az erőszakos hatalomé, melyet az ő személye, a Parancsnok testesít meg. Ami a legkülönösebb s amit a költő Georgis alakjában megdöbbenő alakító erővel jelenít meg a blitvai szinpadon: ez a morál megteremtette a neki megfelelő lelkiismeretet is. A lelkiismeret akár csak a vallási rendszerekben, nem az istenekre vagy az istenre, nem a morál törvényhozójára vonatkozik — mint a vallási rendszerekben gyökerező morálhoz, úgy ehhez a blitvaihoz is lényegesen hozzátartozik, hogy a Legfelsőbb lény felett nincs senki és semmi; tehát annak nem kell hogy legyen lelkiismerete, az nem tartozik számárással s azt, amit az búsuló haragjában vagy jókedvében tesz, azt a közönséges halandó moráljával mérni már önmagában moráellenes cselekedet; a blitvai lelkiismeret is tehát csakis alattvalói lelkiismeret. Vagyis nem az emberekhez, hanem kizárólag az embernek a Parancsnokhoz való viszonyára érzékeny.

Miközben a Parancsnok ama telefonon közölt szerfelett érelyes rendeletére személyes jelentéstételre kocsiján még mindig részegen Beauregard-ra tart, e z az a lelkiismeret, mely a félkarú Georgist büntudattal tölti el. Természetesen nem Knutson iránt, akit részeg fejjel felkoncolt s aztán az ablakon kihajított, hanem a Parancsnok miatt, akinek nem meri ezt a bűnét bevallani, t. i. a bűnt, melyet azzal követett el, hogy megmártotta a vadászkést Olaf Knutsonban és kihajította a hulláját az blakon, mielőtt az megvallotta volna merénylete politikai hátterét és mielőtt aláírta volna a megfelelő jegyzőkönyvet.

„Minden ami élt benne a beauregardi logikából, arra ösztökölte, hogy felkoncolja Olaf Knutsont és most, ugyanennek a beauregardi logikának a nevében, úgy látszik hogy ez crimen volt. Ki tud itt eligazodni? Olaf Knutson volt az, akit felkoncolt és kidobott az ablakon lévén biztos abban, hogy ez a banda a Parancsnok életére tör...”

Ami tett, az Georgis számára annyira kétségtelenül helyes és rendbenlévő, s még se az, mert ime, a megengedett, sőt helyes cselekedetek is helytelenül válhatnak, ha az ember elhamarkodottan fog hozzájuk, nem a kellő időpontban.

„Ki tud itt eligazodni?” — teszi fel magában a kérdést panaszosan Georgis. Így fest a blitvai morál morális konfliktusa.

„Es mindebben ők a hibásak, azok az agyalágyult civilek ott a rendőrségen, akiknek persze fogalmuk sincs arról, hogy kell jegyzőkönyvet felvenni egy Olaf Knutsonnal, akit a tett színhelyén fogtak el. Ezek jogászok, ezek nem emberek!”

Georgis nyilvánvalóan a rendőrség épületéből, közvetlenül azután indul Beauregardra, hogy elvégezte a maga módján az Olaf Knutson „kihallgatását”. Sok pálinkától, a dühtől s még a saját friss vérangzésétől is részegen sike-

rül neki az úgynevezett lelkiismeretének furdalását azzal enyhíteni némileg, hogy gondolatban a maga túlgyors tettéért a felelősség egy részét a túllassú módszereket alkalmazó „agyalágyult civilekre” hárítja át — de ez csak addig sikerül neki, amíg meg nem pillantja a Parancsnokot.

A Parancsnok minden mozdulatának, minden szemrebbenésének intím és régi ismerője, Georgis, a Parancsnok színe előtt, a Parancsnok láttán nem tud mást, mint állni „teljesen sápadtan, arcába egyetlen egy csepp vér nélkül”. Mintha ronc, mintha csak önmagának imbolygó és félelmes árnya volna. De másképp félelmes mint volt az a Georgis őrnagy, akit az olvasó, mint a végzetnek afféle fáradhatatlan főlényes, időnként játékos kedvűen szellemes, sőt vidám angyalát a Niels Nielsen udvari szobája látogatójaként ismert meg. Akkor még a Georgis őrnagy béna, élettelen koloncként alácsüggő balkarja is mintha jelképezte volna az egész ember rémületes érzelenségét, azt, hogy nincs az a hatalom, mely megindíthatná, mely egyáltalán benyomást gyakorolhatna Georgis őrnagyra, a blitvai rejtélyes gyilkosságok és állítólagos öngyilkosságok évek óta gyülemelő sokaságának, a halálnak ezt a rutinos és fátsult nagy ügynökét. „Mint valami bábu! Mint valami rugóra mozgó bábu!” — így villant meg akkor a Niels Nielsen fejében a Georgis őrnagy definíciója — és most, mikor itt a Parancsnok színe előtt áll, mintha épen az a bizonyos rugó tört volna el.

„No, mi az? Mit kussolsz! Én jöttem-e hozzád vagy te jöttél Hozzámm jelentésselre?”

Barutanszki oly igazságtalan s oly tébolyodottan brutális, hogy mindenképp mást fellázítana. De ez is hozzátartozik és pedig lényegesen a blitvai piramis csúcának moráljához: mennél féktelenebb, mennél felelőtlenül vadabb a Parancsnok személyében megtestesült erőszak, annál alázatosabb, hódolatteljesebb, rajongóbb lesz az, akinek „lelkiismerete” ennek a morálnak a szolgálatában alakult ki. S Barutanszki maga mintha csak a karná hogy egyre igazságtalanabb és brutálisabb legyen, valósággal telhetetlenül, valósággal igyekszik fokozni a már amúgy is eszeveszett haragját. Miközben szembeszáll hű szolgájával, aki barátja és hívője egy személyben, szuverénül s valósággal utálkozva szemléli s egyszerre az ő bűnéül rója fel a gyilkosságokat, amiket az az ő egyenes parancsára, az ő oltárának szolgálatában buzgólkodva szervezett meg és végzett el.

„Sandersen, Muzsikovszki, Kavaljerszki, Jensen, mindezeket a kriminális botrányokat ez varrta a nyakába, ez a részeg dög itt előtte, ez a gorilla, akinek minden ilyen ügyben maga után kell hagynia a maga majomságának a nyomait! S ha lám, az az utolsó botrány is ott Dominiknál, amikor ez ott az ő martalócaival ahelyett a hisztérikus betörő helyett tömeg porcellánt tört össze, Nielsen pedig ellilant előle, mert Nielsen persze nem porcellántányér a Dominik kocsmájában, hanem olyasvalaki, aki tudja, hogy mit akar...”

Barutanszki azonban ez utóbbiról még hallgat. Még nem közli, hogy ő tudja, amit Georgis nem tud, t. i. hogy Nielsen még továbbra is itt rejtőzködik és hogy ime az ő köztársasági elnökét büntetlenül megöletheti Knutsonnal.

„Megölték Roman Rajevszkit” — ez az a mondat, amit Georgis dadogva és valósággal esdekelve ismételt.

Az, hogy a bábuban, az ő bábujában így elpattanhatott az a bizonyos rugó, hogy az ő tulajdon Georgisa „háromezerháromszázharmincháromszor” csak ijedten egyet tud ismételtetni és semmi többet és hogy közben csak kínos erőfeszítés árán tudja a jobb kezével a bal zsebébe tévedt cigarettacsomagját előszedni és rágyújtani, még Georgisnak ez a béna balkarja is most csak még inkább ingerli a felingerelt blitvai Legfelsőbb Lényt, aki az ő részeg szol-

gájának ennek a szárnalmas állapotában és gyámoltalan töredelmességében a maga hatalma csorbítását látja, bünt, melyet nem lehet eléggé megbüntetni. S mikor mindennek tetejébe ez a felháborítóan hasznavehetetlen Georgis az asztalon álló rumos üveg felé próbál indulni, a megsértett morál megtestesítője, Barutanszki „érezve, hogy mint csap fej benne a mély, jogos harag furcsa lángja... két puha leopárdszerű, parancsnoki lépéssel szétvetett lábakkal, mint ahogyan lovasok mozognak a csizmáikban, amikor a szőnyegen halkán peng a sarkantyújuk, ott találta magát szemtől szembe Georgisszal... és rendkívül gyors, valósággal nyilsebes mozdulattal (valósággal csodálatos gyors mozdulattal, körülbelül olyanal, amilyennel állatszélidítők rántják elő revolverüket, amikor az oroszán torka veszélyezteti őket) kitepte az ő Georgis őrnagyja szájából az égő őrnagyi cigarettát és úgy utálkozással telt lendülettel ugyanezt az égő cigarettát a bal arca husán oldotta el, valahol a balszeme alatt úgy, hogy a cigarettá égő szikrák egész kis tűzijátéka közepette morzsolódott szét az arcán...”

A díktátornak mindig újra szükséglete, hogy bebizonyítsa önmagának a maga hatalma nagyságát. Az emberben fel-felmerül a gyanú, hogy nem is annyira Georgis miatt tombol az ő büntető kedve, nem annyira hogy éreztesse, mint inkább azért, hogy érezze s ép most, hogy övé a hatalom, a büntetés és a bosszú.

„— A Parancsnok előtt nem dohányoznak, őrnagy úr. Tessék előírás állásba vágni magát, megértette? Garde à vous!”

Georgis alighanem sejtí, hogy ez nem tréfa, de szeretné hinni, hogy még se, egész komolyan Barutanszki még se így gondolja. Égeti a megperzselt bőre s miközben azon igyekszik, hogy az ép kezével, a jobbal ledörzsölje a kormot és a szétmorzsolts cigarettá odatapadt dohányát a balszeme alól, csak annyit dadog:

„— De ugyan kérlek...”

S mint a színpadon ép egész közönséges szavak meghatározott szituációban sajátos zeneiséget, színt, étellel teli jelentést kapnak, itt e szavakkal szinte láthatóan kirajzolódik valami hitetlenkedő, egyazon pillanatban félnék és rábeszélő, tétova mosoly.

Éz alkalommal megint érvényre jut az a párhuzamokkal és kontrasztokkal való különleges ábrázolási mód, mellyel a blítvai banketten jelenetek, személyek és sorsok egymást helyezik éles és új jelentőségüket kidomborító világításba. Mikor ugyanis Barutanszki ezúttal Georgis őrnagyot rendelte rapportra s ahogy egyszerre feszesen s kizárólag mint Parancsnok s kizárólag a Szolgálati Szabályzat hangján szólal meg, akkor ez az olvasónak emlékezetébe idézi, jobban megérteti, hogy miért festett annyira máskép az a másik őrnagy, Niels Nielsen, amikor azt szintén rapportra rendelte magához Barutanszki és ehhez az egykori osztálytársához egyszerre szintén a Parancsnok és a Szolgálati Szabályzat nyelvén fagyosan és fenyegetően ugyancsak mint őrnagy úrhoz szólt s lévén Barutanszki repertoárja mégis meglehetősen korlátozt, parancsának ugyancsak az ellentmondást nem tűró kérdéssel adott fenyegető nyomatékot: — „Megértette, őrnagy úr?”

„— A Parancs parancs... Megértette, őrnagy úr? — hangzott az ő parancsnoki szava akkor is. És akkor — hogy is felejtethné el ezt valaha egy Barutanszki! — a követelt vigyázz-állás helyett a felelet értelmű volt magának a Hatalomnak, a Parancsnoknak, a Legfőbb Törvénynek adott anarchista fricskával: „— Pardon! Nem értettem meg, Parancsnok úr!” — és aztán végül egész könnyedén, mint akit a Hatalom s a Hatalomban gyökerező Te-kintély egyáltalán nem tud impresszionálni, mintha a Légió logikája, a Parancsnok, a Rang és az előírt Fegyelem, a blítvai morális értékek fundamen-

tuma és koronája kevesebb volna egy alkalmatlankodó légynél, amit az ember egy mozdulattal hesseget el: „— Menj a fenébe ezzel a te logikáddal...”

Ha akkor Nielsennek nem lett volna meg a morális autonóm öntudata ahhoz, hogy szembeszálljon a neki szánt szereppel s a fenébe küldje a Parancsnokot, ha akkor idejekorán rá nem eszmél, hogy „nem azért álltam be a Légióba, hogy hóhér legyek”, Nielsent is épúgy felfalhatta volna a neki szánt szerepe mint ahogy Georgist. Georgisnak természetesen semmiféle benső egyéni morális ellenérve nem maradt ama másik, a Parancsnokban megtestesült blitvai morállal szemben, mely az ő „de ugyan, kérek”-jére nem is reagálhat másképp, csak egy módon, mint ahogy teszi is:

„— Kuss... megőrültél? Disznó! Garde à vous!”

S csodálatos módon nyomban kiderül, hogy — a maga szempontjából, mely egyben Georgisé is — megint egyszer Barutanszki az, akinek igaza van. Ha engedett volna a kisértésnek és a kérlelő és rábeszélő szóra, tán egy harsány nevetés kíséretében, maga rúg egyet a saját zsarnoki méltósága presztizsén s a szerepét maga dobja sutba, hogy aztán mint régi cimbora bizalmaskodva üljön Georgisszal a rumos üveg mellé, ezzel az ő tulajdon Georgisát pillanatnyilag megörvendeztette volna, de megfosztotta volna ép attól az egyetlen valamitől, amire annak igenis nélkülözhetetlenül szüksége van, hogy megmaradhasson a számára már egyetlen lehetséges szerepben, t. i. a Barutanszki Georgisának a szerepében, annak a Georgisnak a szerepében, aki, mint „rugóra mozgó bábú”, mint automata suhogtatja a buzgó mítikus blitvai halálangyal pallósát csak azért, mert a Hatalom istensége az egyetlen, mely a számára, egyszer s mindenkorra minden okoskodáson felülálló valóság, az út, az igazság és az élet.

A Barutanszki-Georgis jelenetet az író maga nem interpretálja. Ennek a tété — à tété-nek a leírása végén azonban csak többek között, látszólag szinte mellékesen odavet Georgisszal kapcsolatban egy szót, tulajdonképp csak egy hasonlatot, mellyel egyszerre nemcsak az olvasó ismer rá arra a másik főlényes Georgisra, aki annakidején udvari szobájában Nielsent látogatta meg, hanem valóban érezteti, hogy mint vedlik vissza szinte szemünk láttára a részeg makogó, siránkozó, imbolygó árnyékból a maga formájába Georgis őrnagy. S rendkívül fontos, hogy ép a Parancsnok könyörtelenül durva fenyegetése és parancsa, a kuss! és a garde à vous! az ami ezt az átalakulást elindítja, mert erre történik, hogy Georgis, igaz, hogy még „szánalmasan és az eloltott cigarettától kormisan mintha keményből került volna ki”, de mégis magát viszszerelve a „rugóra mozgó bábú rezignációjával, az előírással állásba mered”. Ez az, ami már Georgis s ami Georgisnak kell: lehet, megint, már megint a rugóra mozgó bábú.

Voltaképp mi az, ami vele történt? Semmi más, csak az, hogy abból a tanácstalan, szétfolyó állapotból valósággal testileg, valósággal mechanikusan kirántotta az zsarnoki akarat, melynek hatalmát, hatalma nagyságát érezni már magában azt jelenti az ő számára, hogy nincs semmi se elveszve. Georgisnak is van ideálja, georgisi ideál: a Parancsnok. Mennél érezhetőbben féltelmes, mennél inkább mindenkin túltesz önkényben, mennél többet enged meg magának, annál inkább parancsnok a Parancsnok. Georgis az övé és pedig szöröstül-böröstül az övé s Georgis csak addig van, csak addig lehet, míg a Parancsnoké. Georgis alázatos és szinte büszke arra, hogy ilyen az ő Parancsnoka, aki ugyan továbbra is egy-egy újabb dührohamban, csak állatnak és részeg disznónak nevezi, de tud uralkodni és parancsolni, mint ahogy senki más.

„— Halló, micsoda, úgy, no hallja, ezt valóban zseniálisan megcsinálta, Kantorowicz! Igen! Magától nem is vártam semmi mást, soha! Maga a világ minden barma közt a legnagyobb barom. Ezért személyesen nekem fog felelni! Azonnal jöjjön hozzám! Maga hülye!”

Georgis nem tudja, hogy mi volt az a jelentés, amire a Parancsnok ezt a választ üvöltötte a telefonba. Látva azonban, hogy a parancsnok mint jár fel-alá a szobában, mint kapitány a viharban a hajóhídon, tisztában van fele, hogy veszélyt, rossz hírt jelentettek és egyre nő benne, a hívőben, a hódoló tisztelet. És a tanácsos szűkülő félelem érzése is a kiszámíthatatlan legfelsőbb hatalom színe előtt. Továbbra is vigyázz állásban némán követi a Parancsnok minden mozdulatát. A vallásos alázat és önmegtagadás erényét nem fogja senki előtt vonzó színben feltüntetni az, hogy Georgis épen ezt „az erényt” gyakorolja, félreismerhetetlenül ezt az erényt, mikor látva a Parancsnokot, aki határozatokat érlel, melyek a következő pillanatban már ellentmondást nem tűrő parancsok lesznek, magában a töredelmes megállapításra jut: „Neki volt igaza! A Parancsnok előtt vigyázz-ban kell állni, a Parancsnokért meghal az ember ha kell!”

Georgis bámulja az ő Parancsnokát, önzetlenül gyönyörűsége telik benne s a Parancsnok, mintha ő is élvezné, igen, dühöng; de élvezi, hogy az unalmat, „a kimondhatatlan unalmat” végre megint egyszer — hála Olaf Knutsonnak — a saját tevékeny hatalma örömeivel úzheti el. Nem kell hozzá más, csak hogy leemelje az ő telefonja kagylóját és kedvére csattogtathatja s csattogtatja jókedvvel és szarkasztikus virtuozitással az ő harangja mennyköveit.

„— Halló! Itt a Parancsnok. Ki van a készüléknél? Maga az, Jensen? És hol van Michelsonné? Még mindig szabadságon? Jensen, mondja csak, ott van Burgwaldsen? Azonnal jelentkezétek! Kapcsoljon össze a miniszterelnök kabinettjének titkos számával! Jóestét! Hallja, miniszterelnök úr! Reykjavinis beadta lemondását, maga elfogadta és Burgwaldsen kinevezését indítványozta. Megparancsoltam Reykjavinisnek, aki ezt még nem tudja — majd értesíteni fogják róla — hogy adja be ennek a lemondását! Ő most teán van a brit követségen. Nevezze ki Burgwaldsent belügyminiszternek! Mi? Ön, mint az én kormányom elnöke, nem tudja, hogy kicsoda Burgwaldsen? ... Ez az a fiatal doktor úr, akivel sakkozni szoktam! A dekrétumokat mindjárt alá is lehet írni. A határozat végérvényes. Vizontlátásra!”

A blitvai színpad szuverén rendezője megint egyszer elemében lehet. Csak azért teszi le a telefonkagylót, hogy azon nyomban felvegye. És sorba közelje a meglepett miniszterekkel — s ha nem találja hivatalukban őket, hát megízenje nekik — hogy lemondtak s mindezt katonásan rövid mondatokban, mint aki nem hajlandó időt vesztegetni ostoba formásokra. Mert Barutanszkinak nem kell még a harsonákat se megfúvatni, hogy Jerikó falai leomoljanak: csak a telefonkagylót kell leemelnie és nemcsak az egész ünnepélyes és szertartásos, misztikus és mítikus blitvai államról, az úgynevezett politikai életről s a szuverenitásról, mely „a blitvai nép legdrágább kincse”, derül ki, hogy pusztá farce, hanem egyben minden blitvai egyetemek és akadémiák hivatalos ideológusairól, állami méltóságairól, köztisztviselőiről, bírairól, a blitvai népakarat képviselőiről és a hivatalos hazafias patétikus irodalmi és képzőművészeti apolcgetáiról is kiderül, hogy ebben a nagy farce-ban ők mind voltaképp a hatalom taláros és érdemrendes paprikajancsijai, akik csak annál groteszkebbek, mert úgy tesznek, mintha nem tudnák, hogy csak azok.

S hogy láthatóvá legyen, hogy mennyire nincs rejtély ama látszólagosan titkos és ünnepélyes blitvai állami élet megett, Georgis őrnagy, majd Kantorowicz után a költő felsorakoztatja a legfőbb állami méltóságokat a beauregardi dolgozószobában a Parancsnok színe előtt. Megjelenik testjivoltában az újdonsült belügyminiszter, az ifjú doktor Burgwaldsen is és a blitvaneni rendőrség újonnan kinevezett prefektusa, aki természetesen szintén doktor, doktor Aage Kohlinis is.

„— Tessék, uraim, jóestét — lépett hozzájuk Barutanszki kinaiasan hidegen, udvariasan és mind a kettőnek komoran és nagy távolságból nyújtva

Jda kezét miközben egy Georgis őrnagyra és doktor Kantorowiczra mutatott egy úgyszólván fáradt mozdulattal, mely körülbelül azt jelentette: lám, veszködöm ezekkel a félkegyelműekkel és önöktől várok új eszméket, új szuggeszciókat, új terveket, egyszerűen: intellektuális és morális segítséget. Barutanszki az állának egy moccnásával adta tudtára a bukott rendőrfőnöknek a két ujonjtott új hivatali méltóságát.

— Doktor Burgwaldsen úr, a belügyminiszter, doktor Aage Kohlinis úr, aki pedig lesz oly szíves, hogy átvegye öntől, Kantorowicz, a rendőrfőnöki agendákat!

... álltak mind katonásan garde à vous, mutatójukkal a nadráguk varrásán, összeerő sarkakkal és megmerevedett térdekkel s ebben a csendben senki sem mozdult, csak a szempillák a nyugtalan emberi szemhéjakon meg a tűzhely lángnyelve, mely a maga karminbrokát harlekin süvegével ide-oda ugrándozott vidáman és teljesen gondtalanul, fölötte állva jönnek és rossznak, isteni magasztosan, mint igazi láng.”

Az ember azt kérdi: kinek játszanak színházat, mikor végeredményben Barutanszki és az ő tanácsadói, a főméltóságok, úgyszólván az ő legközelebbi munkatársai a blitvai szabadság nagy művében itt Beauregardon nézőközönség nélkül, teljesen maguk között vannak? Barutanszki kedvéért, aki időnként mint valami passzionátus fehérkesztyűs cirkuszi dompteur, kedvét lel abban, hogy magányhasználatra is magának ilyen mutatványokat rendezzen? Jó, de kinek, minek ripacszkodik akkor ő maga, Barutanszki? Mert Barutanszki ime, az ő beauregardj vára dolgozószobájában odaáll Blitva eme egybegyűjtött nagyjai elé és ahelyett, hogy őszintén tovább káromkodnék és üveltene ahogy azt az imént tette, mikor telefonon szolt hozzájuk, most „az ő meleg, világos bari-tónjával” szónoklatot vág ki:

„Tehát uraim, a helyzet ez! Köztem és a prefektus úr között nézeteltérésre került a sor afelől, hogy vajjon Olaf Knutson tette tudatosan politikai tette-e, a politikai merénylet minden jellegzetességével vagy beszámíthatatlan neuraszténiának, egy alattomos örültnek a cselekedete, olyan tett-e, mely kizárólag szubjektív indítókokból született, tehát patológikus? Uraim, önök tudják, hogy én az első naptól elvhi és következetes demokrata voltam és hogy első naptól kezdve megingathatatlanul kitartottam az elv mellett: demokrácia! Igen, uraim, demokrácia, de nem demokrácia, mely dinamittal számol le az ellenfelekkel, hanem demokrácia, mely tiszteletben tartja a vita szabadságát! A demokrácia szabad vitatkozás, ez régi liberális elv, az úri és lovagias meggyőződések szabadságának elve! Tehát azt indítványozom, hogy demokratikus lelkiismeretünkhöz híven szavazzunk. Én azt hiszem, hogy politikai merénylet volt s mit gondol ön, miniszter úr?”

Ez az, ami világozássá válik: nemcsak az ifjú doktor Burgwaldsen aki Cambridge-ben, végezte tudós tanulmányait s aki most mint Barutanszki újonnan kinevezett belügyminisztere azonnal természetesen „virtuóz módon játsza el az ő első beauregardj solo számát”, midőn demokratikus lelkiismeretéhez híven azzal felel, hogy a merénylet „Excellenciás uram, kizárólag politikai merénylet és a vitára e kérdés körül kár egyetlen egy szót is vesztegetni”, nemcsak az ifjú doktor Burgwaldsen áll rá így komédiásként a kiosztott szerepre, komédiásként megy bele a játékba Blitvanen újonnan kinevezett prefektusa, doktor Aage Kohlinis, aki szintén demokratikus lelkiismeretéhez híven jelenti ki, hogy a tett „Excellenciás uram, szubjektive és objektive is par excellence politikai tett.” Velük játsza a komédiát nemcsak Kerinis, aki természetesen ugyancsak egyetért az előttestzőlővel, komédiát játszik nemcsak a halottaiból feltámadt Georgis őrnagy, aki arra, hogy őt a Parancsnok mint a Légión idején a régi szép napokban tegezve szólítja fel „demokratikus lelki-

ismerete szerint való szavazásra", hogy megmutassa, mennyire méltó erre a kitüntetésre, úgy nyilatkozik, hogy Knutson — blatvofil és hogy a bombája blatviai eredetű volt. Részese ennek a harlekinládának maga Barutanszki is és pedig nemcsak mint igazgató. Mennél inkább valami mást kell reprezentálnia az embernek, mint az embert, annál veszedelmesebben kerül közel a bohóc szerepéhez. A lovasszobrával, Beauregard-ral, hóhérajjal, államférfiaival, kibérelt tudósaival és firkászaival együtt ő maga, a Parancsnok is, szervesen beletartozik a komédiába, melyet előtte és neki játszanak s ő, aki az Igazgatót játsza, a Parancsnokot, ő is pojáca, hazug és félelmes szörnyeteg, de szintén és elkerülhetetlenül és olyannyira pojáca, hogy már maga se tudja, hogy mikor játszik és hogy egyáltalán tud-e még nem játszani is. Mert nemcsak a csörgősipka, de a lovasszobor vitézi páncélja sisakja és patétikája is lehet bohóci kellék. Pojáca a mítosz pojácája is. S hogy szörnyeteg, az természetesen nem ellenérv. A középkor hitt az ördögben és az ördög félelmes ördögi voltában, ugyanakkor azonban látni tudta, hogy van valami nemcsak groteszk, hanem nevetséges is az ördög alakjában: a pokol rettegett urában, akinek a pokol az ura. Még a saját elárendelt ördögöcskéi is nevetnek néha rajta, ha komoly képpel, ha titokban is.

Mint ahogy például Barutanszkit szemtől szembe komoly képpel neveti ki az ifjú doktor Burgwaldsen, az új miniszter, mikor „a virtuóz módon eljátszott első beauregardi solo száma” bekoronázásaként a blitvaneni sajtó, főleg a „Blitvanen Tigdende” írásmódját említi meg mint bizonyítékot amellett, hogy Knutson politikai irányölvelet követett el.

„Ez pamflet a boldogult Rajevszki ellen, amilyenhez hasonló a mi rendkívül gazdag és leleményes blitvaneni pamflet irodalmunk történetében se akad és a sorok közt itt a fennálló rend kereteit rombolja a kétségtől és több mint átlátszó célzásokkal arra a személyiségre, akit Excellenciád felrobbantott emlékműve ábrázol!”

Az utolsó mondat valóban remekmű. Hogy a diplomatikus tapintatnak vagy a szemtelenségnek a remekműve-e, mindig kideríthetetlen, de viszont föltétlenül kérdés marad.

„Mint valódi tökéletes belügyminiszter, doktor Burgwaldsen úr előhúzta a maga tárcájából a „Blitvanen Tigdende” különkiadásának egy példányát és két ujjá (a hüvelyk és a mutatóujja) közé fogva mély meghajlás kíséretében nyujtotta át Barutanszkinak.”

Barutanszki ugyan olvasatlanul, megvetéssel hajtja hátra a háta mögé az asztalra a többi hasonló szemét közé, de ép ez alkalommal, ép ez általános s valóban humoros harlekinláda közepette válik nyilvánvalóvá, hogy bár pojácákról van szó, pojácák mindenre elszánt átkozottan különös fajtája ez, pojácáké, akik ugyanilyen játékosan, épígy trefás komolysággal igazán és egész komolyan gyujtogatnak, igazán rombolnak igazán mozgósítanak, igazán háborút viselnek gondatlanul és igazán vért, sok, igen sok vért ontanak. Egy napon vagy éjjel aztán Nielsen rejtékhelyén Tacitust lapozgatva különös; üvöltő vad lármára lesz figyelmessé, ezúttal nem Róma, hanem Blitvanen utcáin. Ez a különös vad láрма egyelőre nem is utcán, hanem öbönen kezd tombolni. Az utcáról még csak a rikkcancok kiáltása hangzik fel hozzá. Először csak „egy sipító gyermekhang a ködös távolból: Blitvanen Tigdend, rendkívüli kiadás!” aztán mind több hang, „Turulum Gazeta”. „Blitvijas Herald” rendkívüli kiadás mind, s hogy a portékájukat kelendővé tegyék, a rikkcancok azt is elárulják, miről szól a rendkívüli kiadás. Merénylet a köztársasági elnök ellen, a köztársaság elnöke halott.

Nielsen hallgatja, fülel, scmmít se ért. De a hangokról, a szavakból, amik behallatszanak a rejtékhelye magányába, borzongva ismer rá a régi, az átkozott ismerősre, a blitvai ködre, a ködös blitvai sötétségre, a pokol hangjára.

Különös és paradox reakció: Nielsen aki semmit se ért, aki Knutsonnal úgy beszélt meg, hogy az ma eljön hozzá, aki várta egész délután és este is a barátját s helyett ez az érthetetlen riadalom az utcáról, Nielsen aki semmit se ért, de érti, hogy lent az utcákon megint egyszer a blitvai pokol démonai indulnak táncba, Nielsen egyszerre nem tud a rejtékhelyén maradni s arra a megállapításra jut: „Egyetlen logikus cselekedet, hogy azonnal elhagyja ezt a lakást! Tekintet nélkül minden kockázatos körülményre, azonnal!”

S úgy siet el innen, le a pokolba, hogy csak miután már becsapta maga megett a paténtzárás lakásajtót, eszmélt rá, hogy ott felejtette az ebédőasztal fiókjában a revolverét s az asztalon Blitva és Blatvia népeihez intézett nyílt levelének első fogalmazását.

Ez a különös vad láрма, mely mint kiderül, végül is az elfogatástól mentette meg Nielsent, igen élénken példázza, hogy milyen rendkívül nehéz, szinte lehetetlen a dolgokat másképp nézni, mint momentumokat, melyek már régesrég — Tacitus előtt és Tacitus óta — csak folytatólagosan ismétlődnek. Mert ha „kezdődött” is azzal, hogy Blitvanen ujonnan kinevezett prefektusa, doktor Aage Kohlinis nem akart elmaradni az ugyancsak ujonnan kinevezett belügyminiszter, doktor Burgwaldsen megett, hanem lehetőleg túl akarta szárnyalni a blitvai buzgósági versenyben s ha ezért jelentette is ki választékos elismerő szavakkal, hogy „rendkívül helyes az, amit a belügyminiszter úr kegyeskedett megjegyezni, hogy tudniillik ezek a ma esti boulevard lapok rendkívül feszültség tünetei”, az elismerést nyomban arra használja fel, hogy igen finoman, alig észrevehetően, de mégis észrevehetően kevesellje a belügyminiszter ügybuzgalmát, mert ime ő, doktor Aage Kohlinis, túlszárnyalja: ő ellenakcióit indítványoz és pedig azt, hogy azonnal helyezték üzembe, illetőleg „ellenüzembe” a légionáriusok a Rend, Munka és Haladás zászlója alatt tömörített L. O. R. R. néven ismert szervezeteit — nem is lehetne alaposabban félreértetni a „Bankett Blitvában” egész koncepcióját, mint azzal, hogy ha az ember az egyes eseményekre ennek vagy annak a fő vagy mellékszereplőnek ambícióiban, kívánságaiban vagy vérmérsékletében keresné a végső magyarázatot. Ép ellenkezőleg: Blitva lényege a tartós rejtett vagy nyílt pogrom és doktor Burgwaldsen épúgy mint doktor Kohlinis és akik előttük voltak épúgy mint akik majd utánuk jönnek, úgyszólván csak formálisan személyes iniciátorai a pogromnak, valójában a pogrom az, ami az ő méltóságuknak a kezdeményezője, az állandó pogrom, a pogrom, mely különböző formákban az uralkodó állapot, blitvai élet-elem. S ha a szereplőket meg is téveszti — és megtéveszti — a hatalom kosztümje, amiben a színpadon mozognak, az igazság az, hogy személyszerint egész ravaszságuk és leleményességük, agyuk egész munkája csak abból áll, hogy kitalálják, mit kell beszélniük és hogy kitalálják mint kell kiszolgálniuk a hatalmat, melynek uniformisokkal, címekkel és rangokkal kosztümözött, egymást meglehetősen sűrűn leváltó cselédei, Szolgálatuk természete megkövetel tőlük a rablástól a gyilkossáig mindent, ők azonban ezt úgy fogják fel, hogy ők megengedhetnek maguknak mindent. Egy-egy kivételes pillanatában azonban még maga Georgis is pontosan tudja, hogy mi a káprázat és mi a valóság:

„... Mindezek a majmok nem tudják, hogy mi forog kockán. Mint kutya-kat úgy fognak bennünket agyonlőni! A Parancsnok, uraim, a parancsnoki hídon, teljes gőzzel tart a hajó az ütközethez s maguk, uraim, jogászok, maguk, uraim, formalisták, maguk miniszterek, maguk civilek, uraim, maguk nem emberek, maguk, uraim, itt vitákba merülnek, most pedig uraim, ideje hogy ne legyenek viták, uraim, mi nem vagyunk vénasszonyok, mi tudjuk mi a kötelességünk, a mi kötelességünk a Parancsnok és ha valakit ki kell dobni az ablakon, ki fogjuk dobni az ablakon és ha ki kell ugranunk az ablakon, uraim, mi ki fogunk ugrani az ablakon, ez...”

Barutanszki semmikép se helyesel a buzgóságnak, mely a meggyőződésből fakad, hogy bennünket mindnyájunkat úgyis agyon fognak lőni.

„--- Őrnagy úr, fogja be a száját!”

Georgist azonban még a parancs se tudja jobb belátásra bírni. S mikor a parancs ellenére mint a saját víziójától lenyűgözve ismétli meg: „Jó, de bennünket majd megölnek” — még mintha a Parancsnok se tudná magát kivonni Georgis igazságának a szuggesztív ereje alól, kurtán azt mondja: „Helyes”, s jobbnak látja nem firtatni tovább ezt a kellemetlen témát, ehelyett jellemző képzettársítással felveti a kérdést, hogy mióta adták má ki a körözölevélet Nielsen ellen és mintegy újabb bizonyítékaul arra, hogy ő, a Parancsnok, a maga személyében többet tud és többet ér az egész rendőri apparátusnál, végre előáll a maga ütőkártyájával: a merénylet szellemi kezdeményezője és az egész összeesküvés főszemélyének legintimebb barátja, Nielsen továbbra is, még mindig Blitvanenben, özvegy Gallénné lakásán rejtőzködve készíti elő az újabb merényleteket, melyeknek nyilván a Georgis őrnagy jóslatát kellene beteljesíteniük.

Mikor Barutanszki elfogadja Kohlinis indítványát, hogy a L. O. R. R. R. lépjen Blitvanen utcáin ellenakcióba, megint neki van igaza — illetőleg megint csak a blitvai legfőbb igazság diktátumának megfelelően cselekszik. A díszkrétebb formák közt történő, az úgynevezett alkotmányos keretek közt folyó pogromot időnként nyílt, úgyszólván látványos pogromnak kell felváltania, mert minden a kellő pillanatban elmulasztott nyílt pogrom aktuálisává teheti a Georgis baljóslatú vízióját. Jobb félni, mint megjedni: ez a bölcsesség a blitvai gyakorlatban úgy érvényesül, hogy kivezényelni az utcára a Rend, Munka és Haladás zászlaja alatt masirozó romboló és gyújtogató tömeget sose árthat annyira, mint ha az ember vár, míg őt ijesztik meg. Jobb félni, kell félni s ennek megfelelően kell cselekedni — ez az egyetlen módja annak, hogy az ember vissza-visszaszerzeze a biztonságos nyugalom ideiglenes illúzióját.

Barutanszki tehát a mozgalmas nap után a beauregardi dolgozószobájára erkélyén állva, mélyen maga alatt a villanyfényben csillogó Blitvanennel, hallgatja a szélben a távolból a város utcáinak moráját.

„... a hangoknak ebből a hullámveréséből kivehető volt valami tompa dörgés, mint az acél mennydörgése, üvegsörömpölés, rohamozás, pogrom. Az emberi hangoknak ez az elementáris sötét üvöltése nyugtalanná tette a beauregardj park csókáit, valahol a híd alatt mozdony csikorgott s visszhangzott a vas egyhangú zörgése...”

Ellentétben a csókakkal a beauregardj parkban, Barutanszkit az erkélyen megnyugtattja ez a vad lárma s csendes élvezettel hallgatja, mint végzi dolgát Aage Kohlinis.

„Jól dolgozik Kohlinis... Ez a L. O. R. R. R.! Alighanem a „Blitvanen Tigdendet” rombolják. Ez jó!... Az ember jobban alszik, ha nincs kutyaugatás. De ez se rossz! Összeüzni a nyomdákat, elagyabugyálni a firkászokat, ez is szórakoztatól... Ha az ember ott ül az autó kormánykerékénél, akkor a legfontosabb, hogy „helyesljen, reagáljon”. S ami ott lent Blitvanenben most fellángolt, az, úgy látszik a „Blitvanen Tigdende”, ez a helyes reakálás! Te nekem az én lovasszobromat, neked én a „Blitvanen Tigdende”-t! Bravo, L. O. R. R. R!”

A komédia véres, de ezen a színpadon a komédiás se lehet más és a színpadon minden konstruktív szereplő komédiás. Erre maguk a banketti szereplői nemcsak azzal amit tesznek, de szóval is mindig újra figyelmeztetnek.

„Ez Aage Kohlinis műve! Ez az ő premiére-je. Ez az ő fellépése, ez este vizsgálják az engagement-jáért ez az újonnan kinevezett prefektus!”

Niels Nielsen ugyanezt hallja és ugyanezt látja. Nem a blitvai piramis csúcán és nem a beaugardi kastély erkélyén állva. Niels Nielsen Blitvanemben, az utcán áll egyedül s hogy egy újabb drága halott sírja felett, ezt mindjárt megtudta, amint leért s egy gázlámpa sápadt lámpafényénél elől-vasta az egyik rendkívüli kiadásban, hogy miért várt egész nap hiába Olaf Knutsonra.

„Eddig a pillanatig, amíg nem ismerte a tényeket, lázálomszerű állapotban volt de most, ebben a percben, a gázlámpa sápadt fényében, Niels Nielsen teljesen visszatalált magához.”

Az író itt zsugorian bánik a szóval s nyilván nem azért, mintha nem volna gondolatai arról, hogy mint apró véletleneknek az életben annyiszor, talán nemcsak gyakorlati következményei, de bizonyos szimbólikus jelentősége is van a Nielsen megett mindenkorra becsapódó ajtónak, hisz ezzej Nielsen csakugyan itt szinte ki lesz taszítva életének egy új szakaszába. Nem tőle függ, hogy visszamehet-e. Az író itt szűkszavú. Nyilván nem azért, mintha nem lehetne sokat közölnie arról, hogy miként reagál Nielsen a barátja tettéről és pusztulásáról szóló friss újsághírre. A költőnek azonban, különösen annak, aki drámaian éli át a hőseit, a hőse díktálja, hogy mikor és mit szabad és kell közölnie. Niels Nielsen, az ember, akinek különben szenvedélye a reflexió, ő az, aki ebben a pillanatban nem akarja s nem tudja tekintetét a saját lelki élete felé irányítani. Neki dolga a külvilággal van, arra kell összpontosítania minden figyelmét. S ez jelenti az ő számára azt, hogy „teljesen visszatalált magához”.

Vannak szenvedélyes emberek, akik a külvilággal szemben nem titkolják lobbanékonyaságukat, közvetlenül reagálnak, meglehetősen fesztelenek, sőt expanzívek, de egy egész sajtóságos, befelé irányuló szeméremérzésük miatt idő kell nekik ahhoz, hogy bevallják maguknak az olyan emóciókat, melyek legmélyebben rendítik meg őket. Sújthat egy-egy csapás olyan erővel az emberre, hogy nemcsak „megáll az esze”, hanem az ember egész lénye az, ami képtelen felfogni, hogy mi történt. Idő kell hozzá, hogy szembenézzen a fájdalomával s még inkább, hogy közte és az ő nagy fájdalma közt az a bizonyos megadó intimitás alakuljon ki, mely már nem ismer rejtett reményeket, kétséget, ellenállást és feltételeket. Niels Nielsen minden jel szerint ezek közül az emberek közül való. Mintha szégyelné magát maga előtt és nemcsak maga, hanem magának az embernek az erkölcsi nyomorúsága miatt, csak nagyritkán túri meg, hogy gondolata elidőzzék Michelson Karinnál. Csak mintegy lesből támad rá olykor, de csak egy-egy pillanatra a szenvedés, amit neki immár ez a név jelent. Már az asszony nem él s Nielsen már nincs is Blitvában, a régiék mellett már új fájdalmak súlyát cipeli, mikor egyik monológjában először vallja meg maga előtt:

„Kedves, mosolygó, drága Karin! Mit jelent mindez? Vajjon az életnek csakugyan semmi mélyebb értelme sincs? Boxverseny volt ez, a legnehezebb kategóriából! Jó ütést mért rá Georgis azon az alkonyati órán az ő udvari szobájában Blitvanemben, amikor eljött hozzá hogy bejelentse neki a halálos ítéletét. Milyen diadalmasan dobta elébe az ő Barutanszkihoz intézett nyílt levelének a fogalmazványát. Ez azt jelentette: ostobaságokat írsz össze, komám! Az asszony, akivel hálsz, a mi zsoldunkban áll. Az asszony, akivel össze akartad kötni a sorsodat és akiben bíztál, tökfilkó te. az az asszony a mi beugónk! Tudta Georgis, mint a darázs, hogy hova kell szűrni, melyik ideg-gócba!...”

Niels Nielsen megett tehát végleg becsapódott az ajtó. kint van az utcán Blitvanemben, fegyvertelenül ott, ahol senkiről se tudni, hogy időnként vagy állandóan, közvetve vagy közvetlenül nem orgyilkossággal keresi-e meg a tisztos polgári jóléthez szükséges nyugalmat és egyéb kellékeket. Zsebében a ha-

más személyazonossági igazolvány, amit Knutson szerzett meg neki, hogy majd a kellő pillanatban, kellően felszerelve, kellő óvatossággal átszöktesse a határon. S Knutson, aki mikor a saját személye sorsáról volt szó, oly hirtelen és határozott tudott lenni, ugyanez a Knutson el akart takarítani minden lehetséges kockázatot Nielsen útjából s ezért egyre-másra újabb és újabb okot látott arra, hogy halogassa a terv kivitelét.

Mintha az, hogy most már Olaf Knutson sincs, abszolút parancsot jelentene, hogy neki, Nielsennek lennie kell. Ez nem Nielsen gondolata, Nielsen semmi mást se gondol, csak azt, hogy az ankersgadeni expressz éjfél után, tizenkét óra öt perckor indul és hogy addig, amíg ő beülhet ebbe a vonatba, mely őt elviszi a határon túlra, neki Blitvanenben valami módon túl kell élnie az időt, mely a vonatindulásig mint akadály mered előtte.

A felkoncolt Knutsonnak még a neve se bukkan fel többé az oldalakon, melyek arról szólnak, hogy Nielsen a hirtelen támadt „különös, intelligens, valósággal magasabbrendű nyugalomával” mint teszi szinte habozás nélkül ép azt, amit tennie kell. S mégis, az olvasó (aki olvasni tud), nem kételkedhetik benne, hogy ez a furcsa, intelligens, valósággal magasabbrendű nyugalom az emberé, akit mindenkitől és mindentől megfosztottak, a végsőkig szomorú emberé, akiben a fájdalom vált elszánt és koncentrált erkölcsi erővé, démónikusan hideg, okos és világos akarattá. Mintha nemcsak számolná és nézné az órát, hanem önmaga vált volna különös élő szerkezeté, mely rendkívül precíz és kizárólag órákban és percekben gondolkodik. Autótaxiba ül, a blitvaneni úri villanegyedbe hajtat, egy miniszter villájához, melyről tudja, hogy télen lakatlan. Minden perc, amivel csalja az időt, árkot von közte és a ráleselkedő pusztulás között. Most nincs nagyobb haszon az idő mulásánál. Mire gyalogosan a kődben visszajut a villanegyedből, már tíz perc híján tíz óra. A feladat továbbra is: az idő. Lenni addig is, míg az expressz vonat indul, azt jelenti, hogy valahol kell lennie. Külvárosi vendéglő. Vacsora. Sokat kell ennie, hogy ne tűnjön fel, hogy soká marad. Sikerül. És a bőséges vacsorával, melyet nehéz legyűrnie, sikerül elfogyasztania újabb darab időt, öt perc híján teljes egy órát. Most már öt perc mulva tizenegy. Számol. Gyors lépésekkel indul vissza a városba. És számol:

„Három és fél kilométer, ez harmincöt perc, plusz tíz perc a vendéglőtől Vilinszkiig, plusz hét perc onnan a vasútállomásig vagyis a pályaudvar közvetlen közelébe tizenkét óra körül ér s tizenkettőkor már befutott az ankersgadeni expressz, ő tehát a várótermen keresztül felszállhat egyenest a vonatba.”

Számok és számok, csupa szám. Nielsen egész szellemi élete egy matematikai feladattá redukálódik, melynek a megoldásánál minden hibáért a fejével kell fizetnie.

Minden ami nem tisztára ez a számtani feladat, csak tolakodó kísértésként jelenik meg. De megjelenik.

„Michelson asszony silhouette-je, ahogy az a lépcsőn lassan ment lefelé, sehogy se akart elhalványodni. Talán hibát követett el, hogy nem nyitott neki ajtót.”

Közbevetett szavak, minden külső összefüggés nélkül hangzanak fel a perceket kalkuláló számvetés és a nyomban utána következő sorok között, melyek már a városról szólnak, Blitvanenről, ahonnan a felvonuló tömegek üvöltése egyre hallhatóbbá válik, amint Nielsen közeledik. A két mondat Michelson asszonyról valahogy oly elhagyottan és árván áll itt ezen a helyen, mint maga az, akiről szólnak: az asszony, aki levelet írt neki, esküdözve, hogy azt a bizonyos írást nem ő adta oda, hanem ellopták tőle s kérve, hogy személyesen beszélhessen el s magyarázthasson meg mindent, az asszony, aki aztán is többször hiába kereste Nielsent a lakásán s akivel Nielsen többé nem állt

szóba. Ha az asszony telefonon kereste, azonnal letette a kagylót. S utóljára ép ma, ép ez este tett az asszony még egy kísérletet. Csöngetett.

„Hosszan, Újból. Felsóhajt. Újból csenget... Nielsen a sötét előszobában az ajtó innesső oldalán áll, szemével a kémlelő kis nyílásán s a szíve olyan hangosan ver, hogy érverését a szemgolyójában érzi. Meredő szemmel, elakadt lélegzettel s minden vérvél egyetlen izgalomban, így állt dermedten a sötétben és várta, hogy elhallgasson a csengő. A lépcsőfeljáró sárgás villanykörtejének szomorú fényétől megvilágítva Michelson Karin soká csengetett és aztán megfordult és mély lélegzettel, lehajtott fejjel, lassan ment le a lépcsőn... mintha a sírba ereszkedne. Lépcsőről lépcsőre. Nielsen fellélegzett. Biztosra vette, hogy Barutanszki, Georgis, a rendőrség, a provokáció, a halál nevében kereste.”

Es most, míg egyre hallhatóbbá válik a felvonuló tömegek üvöltése, egy pillanatra, szinte orvul rátámadt a silhouette, mely „sehogy se akart elhalványodni” — vagyis egész idő alatt, míg másra, csak másra gondolt, hiába akarta, hogy csak másra gondoljon. Csak egy pillanat s Nielsen, mint aki ép csak megbotlott s máris folytatja útját, megint csak kifelé néz. S azt látja és hallja, amit Barutanszki a beauregard-i erkélyről néz és hall. És persze másképp és más okból mint Barutanszki, Nielsen se akarja elfordítani tekintetét s amit lát és hall, Nielsent is valami rendkívüli nyugalommal tölti el.

„A bernátrendi kolostor megett a ködös égre világosan rajzolódott ki a tűzvész óriási legyezője. A Blitva hídjain a Waldemaras mező felől, ahol a Blitván Szabadság Bárdjának emlékműve előtt égették el a blatviai zászlót, végeláthatatlan fekete tömegek vonultak. A menet élén katonazene, majd új kék egyenruhában gyalogos L. O. R. R. R. különítmény s gondosan kefélt fehér kancákon L. O. R. R. lovasszázad. Szakadatlanul pergett a dob és csattogott a csinadratta, kormosan füstöltek a fáklyák, a blitvai ködnek és pálinkának ez az egyvelege, az esztelen csordának ez a kanalizált orrszarvú butasága, a közlekedési rendszabályoknak, blitvinizmusnak, balalajknak s a háromszínű romantikus márnornak ez a keveréke, ez a tudatos félvezetésből és zavaros igazságokból táplálkozó tömegcsalás, a gyűlöletnek és az írástudatlan rövidlátó gonoszszágnak ez a véres kotyvaléka, vak utcai szenvedélyeknek és jól álcázott érdekeknek ez a felkavart eleme hőmpölygött itt Niels Nielsen előtt pokoli árként, mely veszedelmesen és falánkul tör előre és ő, a faszor homályában állva, érezte ahogy ömlik a kénköves láva, mely őt minden másodperchen elnyelheti. A halál szomszédságában jól érezte magát. Nielsen ebben a pillanatban teljes erővel került egyre közelebb ahhoz, hogy megtalálja önmagát!”

Jól érzi magát? Jól érzi magát, holott látja az atavisztikus sötét dühöknek és a mítikus szimbólumoknak ezt az apokaliptikus tombolását? Jól érzi magát ő, a csendes szobák és a végiggondolt gondolatok embere, holott egy tömeggel áll szemben, mely tüntet, de minden gondolatra képtelen? Jól érzi magát, holott a XX. századbeli aszfaltozott villanyvilágításos után füstös fáklyák kísértéti fényében XX. századbeli emberek tömegei vad törzsek feltámadt deliriumában égetik el a blatviai zászlót, a blatviai fétist a blitvai fétis nagyobb dicsőségére? Jól érzi magát, holott ki tudná, ha ő nem, hogy amit lát, hogy ami itt a szeme előtt történik, az az őseMBERI mítikus vallási reflexnek tömeges méretekben való, fülsiketítően hangos, sikeres feltámasztása? Nielsen érzi jól magát, holott aljas hatalmak a szeme előtt aljasítják le őrjöngő csordává emberek tömegeit, akiket századok óta itatnak s megint egyszer leitatnak pálinkával és a történelmi frázis mérgével, nemzeti önérettel és nemzeti gyűlölettel, rongyokkal, amiket szent zászlóknak és rogyokkal, amiket elenséges zászlóknak hívnak?

„Le a blatviai hóhérrakkal! Abcug Blatvia! Üzenjünk hadat Blatviának! Éljen Blitva, a mi ősi fejedelemségünk! Éljenek a blitvai korona orszagai! Él-

jen Barutanszki, Blitva diktátora! Dicsőség Rajevszki Román emlékének! Le a gyilkosokkal! Halál a gyilkosokra! Le az alkotmánnyal! Éljen a köztársaság elnöke, Barutanszki Krisztián! Éljen!"

A halál szomszédságában — hisz elég volna, hogy a kavargó fekete tömegből bárki pillantása megakadjon a faszor homályában álló magányos emberen és felismerje, hogy doktor Nielsen és nyomban száz és száz kéz állna készen, hogy elevenen ízekre tépje — a halálnak ez érzékelhető közelében Nielsen jól érezte magát. Nem a halál közelségének ellenére, hanem ép a halálnak e túlnagy testi közelsége által nem a szorongó félelem, hanem az élet blitvai feltételeitől való olyan mértékű undor kerekedik felül benne, hogy meghalni nem tűnik visszatartóbbnak mint blitvai feltételek között tovább résztvenni abban, amit életnek neveznek. Különös egyensúlyi állapot, egyaránt sebezhetetlen immár lélettől épúgy mint haláltól és nincs távol attól a komoly és fájdalmas eufóriától, melyet a római birodalom felosztása, az emberi élet nagy elértéktelenítése idején talán a sztoikus filozófia követői értek el, illetőleg igyekeztek elérni. Ez az állapot, mikor már az se tud fájni, ami fáj.

„Mit jelentenek ezek az emberevő urak az ő zászlóikkal és rezesbandáikkal? Sárnak, butaságnak, szélnek és kormos fáldyafüstnek ez a keveréke, ezek a fékevesztett, részeg, ingerült némberek, akik önkívületlen üvöltöznek és minden második köztük egy-egy Karin Michelson! Olaf Knutsont meggyilkolták, kidobták az ablakon és most üvöltöznek a hullája felett, mint az emberevők és blitvai zászlókat égetnek el!"

Itt bukkan fel újra Olaf Knutson neve a megállapításnál, hogy Nielsen jól érzi magát. Jól érzi magát, mert a látvány, ami elébe tárul s amivel Blitva búcsúztatja, végül is az ő számára nem meglepetés, azaz annyiban meglepetés, hogy mint valóság ennyire megfelel mindennek, amit ő már oly régóta gondol és hirdet arról, hogy hogyha az emberi szónak erkölcsi értelme is legyen, akkor embernek lenni azt jelenti, hogy feltétlenül és következetesen tagadnia kell minden olyan mítoszt, mítikus szombólumot, eszmét, hagyományt és módszert, mely az ember és az emberi érték következetes tagadása. Hogy embernek lenni Blitva tagadását jelenti.

„Ezek kutyák! Ezek blitvahívők! Aki nem velük együtt blitvahívő, velük s az ő előírásuk szerint, az ő módjukon, az törődjék bele hogy ki fogják hajítani az ablakon!"

Talpra Blitva, nem halt meg még
Ósapánk lelke...

gyűjtött rá a dalra a blitvofilek tömege, Niels Nielsen pedig levette kalapját s így maradt hajadonfótt, míg az utolsó strófa is el nem hangzott. — Éljen Barutanszki ezredes, Blitva diktátora! Éljen! Halál a gyilkosokra! Le Blitviával! Le ve-e-ele!"

Jól érzi magát Niels Nielsen, mert közvetlenül a halál szomszédságában, áruló asszony és legyilkolt barát miatt egyaránt keserű gyászban, a különálló ember magányosságának ránehezédő melanchóliájával, nyilván a saját élete és sorsa helyeslő megértésének, a magával való teljes és maradéktalan egyetértésnek ritka pillanatát éli át, a pillanatot, melyet talán az „amor fati” kiváltságosan nyugodt, belátással és benső békével teljes pillanatának lehetne nevezni. Szeme előtt azokkal, akik mint a citeaux-i Arnaud apát vitézei Beziersben az ő istenük „bosszúállásának dühöngését” vérgőzös mámorban s maguk is dühöngve ünneplik, szeme előtt a mítikus szörnyeteg-istenrel azonosuló sokasággal, Nielsen szinte hálásan, egész lényével érzi és érti, hogy a maga helyén áll. Számára nem volt s nincs alternatíva s mégha a következő percben ízekre is tépnék, neki a jó pozíció, az emberileg egyetlen lehetséges és méltó

jutott ki, a mítosz és a mítoszok helyett az emberrel, az értelemmel és az élettel való szolidaritás pozíciója. Most már nem kételkedik benne, hogy van nekik ellenére, mi ellen, van miért élni. Van és kell.

S amint a tüntetők tovább haladnak, Nielsen már megint a perceket számolja. A rosszul megvilágított utcán a taxiból, mely a pályaudvar felé viszi, felnéz a házra, ahol minden ablak világos, a Karin Michelson lakására. „Vendégei vannak! Ugyan mit akart tőle?” A percek azonban, ez a fontos. A tüntetők az ő felvonulásukkal tőle „több mint kilenc percet vettek el”. A vasútállomáshoz ér, pontosan éjfélkor. Még három perc kell a pályaudvar előcsarnokáig. Eredetileg az volt a terve, hogy jegy nélkül száll be a vonatba, de minthogy alig pár ember lézengett csak körülötte, meggondolta, jobb lesz ha mint normális utas, megváltja a jegyét. S mikor simán megkapja elsőosztályú jegyét Ankersgadenig s megkérdi, hogy befutott-e már a gyors, a jegypénztár üvegkerítése mögül anélkül, hogy sejtették, hogy egy egész az idegek végső megfeszítése árán minuciózus gondal szolidan felépített tervet fújnak el egy lehellettel, hogy sorsot hirdetnek, készségesen felelnek:

„Nem, uram! Az ankersgadeni gyors negyvenhárom percet késik...”

Ez negyvennégy percet jelent, további negyvennégyet, amit valahol túl kell élni. Hogy a pályaudvar erre legkevésbé alkalmas, az kétségtelen. S ácsorogni a pályaudvar előtt a téren, éjfél után, még rosszabb. Ebből Nielsen azt a következtetést vonja le, hogy betér a „Kioszk” kávéházba, annak az utcának a sarkán, mely a vasútállomáshoz vezet. A „Kioszk” voltaképp afféle kocsmá. Már kívülről hallatszik a harmónikaszó, részeg matrózok éneke. Kis, túlszűfolt helyiség, csupa füst, zsvaj.

Vajjon mikor Nielsen „ösztönszerűen” s azonnal erre határozza magát, valóban a legalkalmasabb helyet választotta-e? Felmerül a gyanú, hogy nem annyira a logika szülte az elhatározást, hanem inkább be nem vallott szubjektív természetű okok a logikáját. Nielsen ugyanis benyit a kocsmába s bár nyilván egész megjelenésével veszedelmesen szembeszökő jelenség itt, átfurakodik a túlszűfolt, füstös kávéház lármás és részeg publikumán — egyenesen a telefonfülkét keresve.

„Elhatározta, hogy mégis felhívja Michelson asszonyt, hogy megkérdezze, mit akart neki mondani. Hátha valami fontos!”

Nyilván nem igaz, nem hirtelen támadt ez az elhatározás. Csalja magát. Egész idő alatt kívánta, hogy ezt tegye. Mintha csak azért jött volna a „Kioszk” kávéházba, első dolga, hogy teljesen inkonzekvensen szóljon ehhez az asszonyhoz és hogy hallja a hangját. Mint ahogy az embernek néha ellenállhatatlan szükséglete, hogy hozzáérjen a saját nyílt sebéhez.

„— 32-31, kérem!

— 32-31 — mondta, utána egy női hang a központból s egy másodperccel mulva hallatszott, hogy bekapcsolták a számot. A készülék a másik oldalon meglehetősen sokáig csengett.

— Hogy nem jelentkezik! A manóba, hiszen három perccel előbb még az egész lakás ki volt világítva!

— Halló — jelentkezett a kagylóban egy férfi érdes basszus hangja.

— Halló, az ott Michelsonné önágyása lakása?

— Igen! Kit tetszik keresni?

— Kérem a generálisné önágyását!

— A generálisné halott.

— Micsoda?

— A generálisné felakasztotta magát. Ép most visszük a hullaházba.

— Kicsoda maga?

— A „Miserere” temetkezési vállalatától vagyok itt.”

A drámai telefonbeszélgetés után — ha várja — hiába várja az olvasó a szót arról, hogy mint tántorodik meg vagy áll meg dermedten Niels Nielsen a telefonfülkében vagy hogy mint vetődik fej benne a marcangoló kérdés, hogy vajjon ez az öngyilkosság az áruló asszony tette-e, aki megbánta bűnét, vagy a megrágalmazott asszonyé-e, akit attól, hogy tisztára mossa magát a gyanútól, Nielsen fosztott meg s ilymódon Nielsen kergetett a kétségbeesésbe és halálba. Ha az élet kérdéseire, az ember és ember közt felmerülő kérdésekre maga az élet nem ad félreérthetetlenül világos választ, akkor miként adhatna a tehetetlen halál, ez a természetes és törvényszerűen banális s az élő szempontjából mégis teljességgel érthetetlen, átélhetetlen, megközelíthetetlen, minden események között legdöntőbb, legjövátéhetetlenebb s minden további eseményt kizáró végleges esemény?

A „Bankett Blitvában” költője itt a saját túlradó lírizmusát az érzelmek minden közvetlen megnyilvánulásának teljes elfojtásán, egy könyörtelen, lát-szólag tisztán epikus objektivitáson keresztül juttatja szuggesztív kifejezésre; hogy minden eddigi magányosságánál mennyivel nehezebb, milyen teljes magányosság szakad Nielsenre, ezt ép azzal fejezi ki, hogy egyetlen szót se szól arról, hogy mi történik Nielsenben, annyira nem szól erről, hogy ép ezzel azonosítja magát a megnémult emberrel, annál többet mond azonban arról, ami Nielsen körül a vidám kocsmában történik. És ez a költő az egész blitvai panorámában sehol se inkább lírikus, mint ép ebben a legkönyörtelenebbül objektiv, szinte szárazon szófukar leírásban, mely közvetlenül azután hogy elhangzott a szó a „Miserere” temetkezési vállalatról, ekép hangzik:

„Hogy kikötött a hajó,
Matróz kezét szorongattam,
De a matróz szoknyavadász,
Neki kedve másra szottyán...
Ugyan mire, ugyan mért is?

Bravo, bravissimo, hogy volt, hogy volt — üvölti a kávéház, szól a harmonika, gajdolnak a matrózok, hallatszik ahogy a zöld posztón a biliárdgolyók egymáshoz ütődnek, villóznak az égő püncs lángnyelvecskéi az esüst tálcákon és a kékes lángok a pincér kezében meg-meghimbálózó kerek rumoscésészében olyanok mint sírokon az örökmécsek...”

Egyesegyedül ez a halk hasonlat, melytől a részeg matrózok zajos és füstös kocszmáján egy pillanatra nesztelenül, az alvilág borzongatóan reménytelen szele suhan át, csak ez a szokatlan asszociáció utal arra, hogy egy halálnak a riadt víziója fáj annak az embernek a szemében, aki a telefonfülkéből jött. A leírás tárgyilagosan folytatódik:

„...s Nielsen áthalad a kávéházon, keresztülfurakodik ezek között az ittas és hangos emberek között és sejtelve sincs, hogy mi fog vele történni a következő percekben... Az ankersgadeni gyorsnak negyvenhárom perc a ké-sése...”

Sejtelve sincs, hogy mi fog vele történni a következő percekben s még kevésbé sejtí, hogy mit fog tenni a legközelebbi percekben. Szereplő egy drámában, melynek a lefolyását csak utóbb tudja meg. A kávéházon áthaladva felfedez egy sötétvörös függöny mögött egy külön kis szobát, szeparét, ahol nincs senki. A szintér: kerek márványasztalok, a falon aranykeretes alpesi tájképek. Kék selyempapírba burkolt függő lámpa s a mennyezeten valami nemrég lezajlott mulatság itt felejtett girlandjai és tarka szerpentinek. S az ő helyzetében csak megnyugtató, hogy a szobának két kijárata is van: azonkívíül, mely a folyosóra, illetve az illemhelyre nyílt, ahonnan behallatszott a részeg matrózok lármája, van még egy üveges ajtó is, egyenest az uccára.

Jobboldalt, egy márvány asztalon üveg Jamaika-rum, a hamutartón szivar füstől és a poharakról az üveg mellett, meg az égő szivarról és a két személy számára felszolgált el nem fogyasztott fekete kávéról ítélve minden valószínűség szerint szerelmes pár ült az asztalnál, mely egy percre félrevonult a mellék-helyiségekbe. Jó hely. Mindenesetre jobb, mint a kocsmá túlzásfolt közös helyisége. Jó hely az embernek, akinek várnia kell az angersgadeni gyorsra és aki, amennyiben egyáltalán akar még valamit, csak azt akarja, hogy ezt a vonatot kivárja csendben.

Helyet foglal egy asztalnál balra a vörös függönytől. Senki se törődik vele, még csak a pincér se. Nielsen átadhatja magát melanchóliájának, annak a minden eddiginél feketébbnek. Ebbe az egész életbe, melyet az ember él, jól beleillik, hogy annak a melanchóliának a kísérőzenéje a harmónika és az a mindig újra felharsogó trágár idiótikus nóta odabenn a kávéházban. Ha Nielsen hallucinálna, akkor se multhatná felül azt, amit egyszerre valóban lát: mintha maga Blitva, a fertelmes, az ember emberségét bemocskoló és megbénító, a gyilkos, az iszonyú Blitva maga öltött volna testet egyetlen személyben, annak a folyósóról ide a szeparába visszatérő részegen hadonászó embernek szeméjében, aki a balszeme alatt véresre dörzsölt égési sebével valami félszemű szörnyeteghez, mitológiai részeg kyklophoz hasonlít. Georgis. Hiába pattan fel Nielsen, hogy a vörös függöny mögé bújjon el előle. Georgisnak ez a véletlen találkozás annyira a ragyogó szerencsét és magát a beteljesült édes reményt jelenti, hogy kitörő, valósággal szeretetteljes örömmel köszönti „a doktor urat” s ugyanakkor jobbkezevel már nyúl is a hátsó zsebe felé a revolver után. Ez az öröm és ez a szakszerű mozdulat, ez már nem Georgis, ez már nem csak egy a blitvaj hóhérok közül, Nielsen számára ez maga a megint triumfálni kész, szinte vidáman véres Blitva, melyet mintha ennek az elébetopanó örvendező rémnek az alakjában maga a reménytelen, ernyedtt kétségbeesés, a Nielsen kétségbeesése vetített volna ki a térbe. S mert, mint ahogy ennek a fejezetnek a címében írva áll: „A melanchólia is kitörhet az emberből mint a láva” — Niels Nielsen, aki előtt ebben a pillanatban látható és tapintható inkarnációban maga a mítikus, a fantomatikus, az önműködő ember-telenség áll, „mintha csak jól kieszelett terv szerint cselekedne a Jamaika rumos üveggel olyan erővel sujtotta fejte Georgist, hogy csak azt érezte, mint vág bele a Jamaika rum zöld üvege a véres masszába, mely az állat a baromi csapás alatt minden ellenállás nélkül málott szét és zuhant le mindenestül az asztal alá, mintha valaki véres lekvárral teli nagy tégelyt természetfeletti dühhel hajított volna el, úgy hogy a véres hústömeg összecsuklott a fal tövében s mint élettelen tárgy vágódott el a kőpöcsésze mellé.”

Semmi kétség: ha Niels Nielsennek valaki az ő dolgozószobája csendjében elmondta volna, hogy így ölte meg egy embert s hogy nyomban utána az illető már kint is termett az utcán és „tökéletesen nyugodt léptekkel, zsebrattott kezekkel haladt a fason végig a vasútállomás felé” és hogy mikor már ott ült az elsőosztályú váróteremben, csak akkor próbál — és eredménytelenül próbál visszaemlékezni, hogy hol is dobta el a Jamaika rumos üveg nyakát, mely a kezében maradt, a kávéházban-e vagy már az utcán? — Niels Nielsen az ő dolgozószobája világában hitetlenkedő csodálkozással s alighanem az olyan ember borzongásával hallgatta volna, mint aki valami távoli, számára idegen világból való küzdelemről szóló történetet hall.

Az őserdő kellős közepén azonban a tett nem vall az emberre. Az őserdő kellős közepén nem az ember, nem Niels Nielsen, hanem a kigyók, a párdúk és a tigrisek határozzák meg, hogy Niels Nielsen mire képes és hogy mi az, amit tennie kell.

„Minden incidens nélkül, reggel három óra hét perckor Nielsen megérkezett Ankersgadembe s néhány perccel később a kurlandi szabad kikötőben fel-

szállt a „Möwe” nevű svéd-kurland hajóra, mely megvárta az ankersgadeni gyorsot, hogy a wyborgeni hajójárat normális rendje szerint csatlakozása legyen. Szabad volt.”

Szabad volt Nielsen, mert mögötte volt Blitva. De természetesen egyáltalán nem volt szabad, mert Blatvia, ahová érkezett, más nemzeti színekben és más himnusszal, de egyébként szakasztott mása Blitvának, része a blitvinizált kontinensnek. Mint ahogy nem sikerült Nielsennek az ideiglenes szabadságra menés, mikor a blitvai alvilági nedves éjszakából Knutsonnal a Dominik kocsmájában keresett vakációt. A blatviai mítosz nem jelent szabadulást a blitvai mítosz öleléséből.

A blitvai banketttről szóló könyv kettős perspektívával hallgat el: egyrészt a „szennyos zászlók”, a Blitva és Blatvia közt megint egyszer kitörésre kész háború perspektívája, s másrészt, grandiózus szimultanításban a másik, annak a blatviai bábjátéknak a perspektívája, mely bábjátéknak előadását ugyan blitvai mintára gépfegyvertűz és pánik zavarja meg, de melyben mégis felhangzik Fortunato Joriknak a bábjátéki bábuk sorsára jutott emberiséghez szóló követelése:

„Uraim, én Új szerepet kérek ebben a kozmikus drámában...”

Nem a költő, hanem a második világháború folytatta — folytatta és, ó nem! még a mai béke sem fejezte be azt a passziójátékot, melyről a „Bankett Blitvában” című regény szól. Ez a regény, mint kiderült, megdöbbenően anticipálta ép azt, ami a könyv megjelenése 1938—39 után valóban és világméretben valóságként következett be.

Miroszláv Krlezsa blitvai vízióját a valóságos történelem az ő szeme látára inkarnálta s ha ő magát a regényt nem is írta tovább, mint regénybeli hősenek, Niels Nielsennek, neki sem adatott meg, hogy hűtlenné válhasson a témájához, nem engedte a blitvai téma és nem vált hűtlenné az ő Blitvával és Blatviával szemben lázadó és lázadást követelő Fortunato Jorikjához sem. A maga módján mégis folytatta a „Bankett Blitvában” című regényét — annak a több vastag kötetre rúgó naplónak a formájában, melyet a háború egész ideje alatt, a véres mítosz tomboló uralma alatt maga is „szabadságos halott”-ként szinte nap nap után írt, mely rendkívüli dokumentuma marad egy művészetnek, egy életlő elválaszthatatlannak s egy életnek, mely elválaszthatatlan a művészettől.

Vége.

Lévy Endre: Eduárd gyermekei

A francia színpad mesterei nem csupán üzletemberek. És jó az, hogy nem az üzleti leleményességet kell dicsérni bennük, hanem inkább azt az erényt, hogy nem riadnak vissza a problémáktól. Tudják, hogy az is mondanivaló: az a legfőbb mondanivaló, amely megfelelő föltalálásban sokkal jobban vonzza a közönséget a színház nézőterére, mint az üres fecsegés, a szófecsérlés.

A két háború között és főleg a második világháború után egyre merészebben vetik föl a társadalmi kérdéseket s mind közelebb kerülnek a legidősebb témák föltárásában. A vígjáték, a komédia igen alkalmas műfaj arra, hogy a ma emberét szólaltassa meg a színpadon. Ha van bátorsága az írónak — mintahogy Marc-Gilbert Sauvajon-nak van — lerántja a leplet a polgári társadalom tipikus alakjairól, kitarja az ajtót és lehetővé teszi, hogy bepillantsunk a francia család legintimebb életébe.

Sauvajon neve már maga is garancia. Ha a színlapon szerepel, tudjuk, hogy nem üres passable-darabot nyújt. Nem csak azért ír, hogy szórakoztasson, hanem azért, hogy a szórakoztatás művészi eszközeivel az élet időszerű kérdéseit vesse föl, amik a kacagtatáson túl mindig elgondolkoztatók. Az „Eduárd gyermekei” (a szuboticaí Népszínház legutóbbi bemutatója volt) valóban tipikusan ilyen komédia. Cselekménye és érdekes alakjai hitelesek; nem azért kerültek a színpadra, hogy megnevettessenek bennünket, hanem azért, hogy elmondják azokat a mozzanatokat, amelyekből egy társadalom élete összetevődik Nyugaton — amerre még ma is nagyon sok szem tekint, ahelyett hogy saját környezetében meglelné a szépségeket.

A Dervet-Stuart család afféle „nyugati keverék”. Francia és angol vér keveréke — mint maga Sauvajon is — ebből aztán egészen őszintén kiderül, hogy keverve se jó, mert egyetlen életeleme a képmutatás. Denise asszony a nőmozgalom lelkes tagja volt, harcolt — szép szólammal — a nők szabadságáért s ő maga sohasem volt és nem is lett szabad. Akik őt asszonnyá, anyává tették, egy angol diplomata, egy lengyel zongoraművész és egy francia garçon, csúfot üttek a párisi és nemzetközi polgári nőmozgalom lelkes harcosából, megajándékozták három gyerekkel és emlékekkel, amelyek hamuként hullottak azokra, akik „emléket” hagytak maguk mögött.

Kevés ilyen jó karikatúráját láttuk a polgári társadalomnak. Ha Pataki László, aki a darabot horvátból fordította és a rendezés munkáját vállalta, határozottabban kihangsúlyozza Sauvajon szándékát s nem elégszik meg csupán a könnyen gördülő vígjátékkal, akkor az évad egyik legnagyobb vígjáték-bemutatójával ajándékozta meg a közönséget. Így azután alakjai — Denise asszonyt kivéve — inkább a helyzetkómikum bő forrásaiból éltek. Dominique Revol pedig minden volt, csak éppen francia garçon nem, akiből hiányzott a párisi boulevardok sajátos könnyelmű levegője és szelleme. A for-

dítás is sokkal hivebb lett volna, ha franciából fordítjuk a színpadi művet s az eredeti szóképeknek, szójátékoknak megkapjuk az adakvát magyar kifejezőjét.

Ferenczi Ibolya, akinek ebben a darabban a főszerep jutott — elemben volt. Gazdag skálájú igazán élvezetes játékot nyújtott, mert a szerep-adta lehetőségeket nem hagyta kihasználatlanul. A szép szövegmondáshoz könnyed játék és rendkívül finom mimika párosul — egészen belefeledkeztünk a játékba. A többi szereplőről nem mondhatjuk el ugyanezt, mert Ferenczi Sauvajont játszott, a többiek a komédia villanásaiban röpdöstek ide-oda. A szerző három jellegzetes alakja; a számító angol diplomata, a lángoló lengyel művész és a felelőtlenül könnyelmű francia nem volt határozott vonalakkal megfogalmazott alak. Sántha Sándor Sir Michel Normanja idegen hang-súllyal igyekezett angol figurát adni; Dudás Lajos — igaz, megnevettetett bennünket — de inkább cirkuszi zenebohócot játszott, sem mint egy megszállott lengyel zongoraművészt. Versegi József most semmi mást nem adott, mint jó megjelenéssel szövegtolmácsolást.

Denise anya három gyermeke csupa elevenség. Bocskovics Rózi Martine-ja üdéséggel elhitette ezt velünk. Fargó Árpád elég simán játszotta a Waltert, csak a pózaitól kell megszabadulnia, Péter László sihederze érdekes, egyénien megfogalmazott, de kevésbé kidolgozott alak volt. Szabó István, aki a család öreg barátját alakította, ezuttal nem találta föl magát a színpadon, Juhász Anna az ő megszokott szerepkörében brillírozott, a kisebb szerepekben pedig Raczkó Ilus, Godányi Zoltán és Sántha Baba léptek föl. Dejánovics Mihájló díszletterveiből a franciás könnyedség hangja jutott kifejezésre a színpadon.

Egy vajdasági mű

A topolyai Népszínház munkája színházi törekvéseiben is figyelmet érdemel, mert fokozottabb érdeklődéssel fordul a hazai színpadi szerzők művei felé. Az utóbbi években minden évadban találkoztunk a topolyai színpadon ösbemutatóval — az idén a választás szerb színpadi szerzőre esett, hogy művét magyar fordításban ismerje meg a közönségünk.

Szubotics Velimir (a zombori Népszínház színésze) Vajdaság történelmileg adott témáját vitte színpadra; népeink testvéri együttműködését a háború, a megszállás, a népi forradalom éveiben. Mintha Vajdaság igazi arcát kereste volna a műben. Témája, alakjai emberi sorsok: emberek. Ezért is viseli a darab ezt a címet „Emberek”. Újabb bizonyosság hát, hogy vidékünk rengeteg drámai témát hordoz magában, összetettségénél fogva egyedülálló is, csak akadjon alkotója.

Szubotics Velimir a közvetlen környezetét dolgozta föl, egy kicsit úgy, mint aki történelmi távlatból állítja be alakjait, mintha megszerezte volna hozzá a szükséges distance-ot, hogy ne kelljen pusztán a fehér-fekete színeket alkalmaznia. Van ebben valami mai humanizmusunkból is, csak még a mérték bizonytalan, mert a színkeverések valahogy elmosódottá teszik az alakokat, amj regényben sokkal megengedhetőbb mint drámában, ahol mindössze pár vonal mond el mindent. A szerző merész hangja és alakabrázolója valóban egy-két remekbesszabott figurát állított elénk: Mitár gazda tipikus bácskai paraszt, a maga bizarrságában és egyszerűségében is okos paraszt, túljár a csavaros eszűek fején. A másik feledhetetlenül szép alak Szimona, a zsidó lány, aki Mitár gazda házában talál menedéket a megszállók elől: a

harmadik Szmilyka, a gazda felesége és Szasa, a fia. A mellékalakok természetes és mesterséges színfoltok ebben a környezetben; a volksdeutcher főhadnagy megszelídített halvány mása annak, ami valójában az emlékeinkben él, mert a történelmi emlékek is tudnak erceleket megörökíteni és jó hogyha a szerző számot vet velük: hitelesebb kortörténeti képet ad és maradandóbbat is.

Ennek a színműnek van drámai feszültsége, s ezt még fokozza Garay Béla rendező, aki igyekezett a játéklehetőségeket mindvégig szcenikailag is érvényesíteni. A dikcióban ugyan éreztünk valami erőltetett vidékiességet, ami a couleur locale-t volt hivatva szemléltetően jeleníteni, de a darab hangulata azért többé kevésbé egységes maradt s a cselekmény élvezhetőségét nem igen csökkentette le.

Mitár gazda szerepében Nagygellért János igényes színészi teljesítményt adott. Egyszerű, közvetlen eszközökkel dolgozott, mint aki nem a teatráltásban keres magának mankót, hogy mondanivalójának megfelelő hangsúlyt adjon. Dicséretére váljék, hogy ez sikerül is neki. Majdnem ilyen elismerő szavakkal kell nyilatkoznunk Kiss Júlia Szmilykájáról is; ilyen alakításoknál a „művészi” jelzőt nem lehet túlzásnak tekinteni mégha kisszínházról is van szó. Kollár Péter (Szasa) komoly fejlődésről tett tanúságot, Lőrinc Lajos ismét meggyőzött bennünket arról, hogy leleményes színész, Sinkó István már legyűrte modorosságait s realisabb eszközökkel él, viszont Karna Margit játékán bizonytalanságot éreztünk: a majd kétesztendő színvonal gyakorlat hiányzott, amely nélkül a szerep nem lehet más, mint a szöveg pusztá tolmácsolása.

ÍRÓK — KÖNYVEK

Török Gyula:

PORBAN

A Testvériség-Egység egy kevésbé ismert, értékes magyar regényt adott kezünkbe. Túlzás az előszónak az a megállapítása, hogy „máig is egyedülálló társadalmi regény”, de mindenesetre sok szempontból érdekes alkotás. A magyar falu elevenedik meg előttünk. Tulajdonképpen a haldokló, az új társadalmi körülmények között csak vegetáló közép-nemes osztályról szól, de amit mond az általános érvényű a falusi életformára. Mert a falut látjuk a maga mozdulatlanságával, évszázadokig változatlan életmódjával, és ebben úgy élnek az emberek, hogy nem is mernek semmi szebbet, nagyobbakat akarni; földéhségbe, duhajkodásba, szerelembe, pletykába fojtanak el minden kételyt, elégedetlenséget. Még mindig Ohnetet olvassák, nem tudnak semmit a világról, a problé-

mákról, csupa közhelyben beszélnek és még szomorúságuk is csak a régi formában tud kifejezésre jutni. Jellemző falusi vonás, hogy látszólag mégis zavartalanul boldogok.

Kender Pál tragédiája, hogy szembenézett a világgal, önmagával. De nemcsak ez, hanem az is, hogy dibdáb határozatlan ember. Osztálya tette azzá. Ez a két tényező együtt alkotja problémáját. Mert ahhoz, hogy a falusi életforma tragédiává legyen, kell egy ember, aki elégedetlen vele és mégsem tud kitörni belőle. Így lesz Kender Pál sorsa egyben osztályának, egy haldokló osztálynak sorsa is. Sajátos egy osztály a közép-nemesség. Osztálya és gazdasági helyzete szabadabbá teszi mint a parasztságot. És eljut az elégedetlenséghez. Ezért tudott 1848-ban a nemzeti mozgalom élére állni — azt hitte, Ausztria ellen harcol, pedig csak elégedetlen volt azzal, hogy a feudalista keretekben fejlőd-

désnek indult kapitalizmus aláása osztálylétének társadalmi alapját. 1848 után azonban már csak az inerció tartja fenn, hogy lassan haldokoljon. Ebben, az úri-muris haldoklásban megszülethetett a világgal, az étellel való elégedetlenség is. De ugyanakkor ez az osztály képtelen minden újra, már nem tud semmit teremteni, semmin változtatni. A jelen kizárta őket, a jövő pedig nem is nyílhat meg, így aztán sehová sem tartoznak. Belőlük kerülnek ki az olyan álmodozók, mint Jókay, az úri-muriba feledést keresők is, de azok is, akik egy válságos pillanatban a haldoklás befejezését, az öngyilkosságot választják. Török regényének művészi értéke, hogy ezt az osztályt adni tudta Kender Pál egyéniségében. Kender azok közé tartozik, akik túllátnak a falun, akik már láttak mást is és ezért már nem tudják magukkal elhitetni, hogy jól van ez így. Tehát benne megvan osztályának az a vonása, hogy eljuthat az elégedetlenséghez. De benne van az is, hogy ennek ellenére nem tud kitörni: osztálya úgy formálta, hogy nem is tud másutt élni, nem is tud mást elképzelni. Kezdetben azt hiszi, anyja, később, hogy felesége tartja vissza a faluban, pedig azok csak okot adnak neki arra, hogy meggyőzze önmagát: nem mehet el. Holott a valóság, hogy ő nem tud elmenni, és ami még fontosabb, nem tud hová menni. Mert ő nem tartozik sehova. Nem tud lelkesedni, nem tud örülni semminek. Nem tud mit csinálni. Mehetne ő Párisba is, ott is felesleges maradna és ott is unatkozna. Egy haldokló osztály tipikus képviselője és ezért legjobb esetben is csak a haldoklást, önma-

ga feleslegességét láthatja és elégedetlen lehet azzal az egész életformával, anélkül, hogy mást el tudna képzelni. Ezért az ő sorsa csak az lehet, hogy fáj neki az, amiben osztályának többsége örömet talál, de közben osztálya annyira megkötí, hogy mást sem tud találni. Öngyilkossága csak feleslegességének és sehova nem tartozásának beismerése.

De Törököt magát is köti a magyar társadalom, és hatnak rá mindazok a tényezők, amelyek sokáig akadályozták a magyar regény fejlődését. A társadalmi körülmények nem engedik meg, hogy az író tovább lásson hősénél, és ezért csak az ellentmondásos, kettős helyzetet látja meg, de a kettősségből eredő tragédiát már úgy akarja feloldani, hogy feladja a kivágakozást. A regényhős azt akarja, hogy fia elégedett legyen a meglévő életformában. De nemcsak ez, a társadalom és az irodalom fejlődési fokának következménye, hogy a regény előterében egy szentimentális történet, Kender Pál Spángli Katóhoz való sokszor már nyavalygásként ható viszonya áll. Tipikus tünete ez a magyar regényírásnak. Nem véletlen, hogy Goethe Wertheréből, az egyén és a világ gazdag problematikájának első felvillantásából a magyar irodalomban Fanni hagyományainak olcsó, üres szentimentalizmusa lett és nem véletlen az sem, hogy mind abból, amit Balzactól Goncsarovig megírtak, az, ami a magyar társadalom egyik lényeges vonásának felismerése, csak egy ilyen szentimentális történet keretében jelentkezhet. Így lesz Török regénye maga is tipikus terméke annak a társadalomnak, amelyet ábrázol. *BÁLINT István*

TARTALOMMUTATÓ

<i>Majtényi Mihály</i> : „Szótlanak megnyiló szája voltam”	— — — — —	283
<i>Laták István</i> : Versek	— — — — —	289
<i>Németh István</i> : Talyigán vetett ágy	— — — — —	291
<i>Fehér Ferenc</i> : Versek	— — — — —	296
<i>Kántor Oszkár</i> : A bolond csavargó	— — — — —	300
<i>Sulhóf József</i> : A nyolcvan éves Izidóra Szekulics	— — — — —	304
<i>Izidóra Szekulics</i> : Vihar a fjuar felett	— — — — —	306
<i>Sinkó Ervin</i> : Új szerepet kérek	— — — — —	310

SZÍNHÁZ

<i>Lévay Endre</i> : Eduárd gyermekei	— — — — —	330
<i>Lévay Endre</i> : Egy vajdasági mű	— — — — —	331

ÍRÓK — KÖNYVEK

<i>Bálint István</i> : Török Gyula Porban c. regénye	— — — — —	332
--	-----------	-----

A címlapon *Hangya András* rajza

